

**CHÝREČNÍ SLOVÁCI
V DEJINÁCH VETERINÁRSTVA
FEUDÁLNEHO UHORSKA**

**PETER MADÁČ
Z VEĽKEJ POLOMY**

Autor: MVDr. Ladislav Husár
Lektorovali: MVDr. Jozef Blecha
Ján Chanas

Vydal: Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov Košice
v rámci svojej edície „Historia medicinae veterinariae“
v spolupráci so Štátnou veterinárnou a potravinovou správou SR
a Obecným úradom v Gemerskej Polome
v roku 2013

Zodpovedný redaktor: MVDr. Jozef Pokorný
Jazyková úprava: Mgr. Juraj Kováč
Grafická úprava a tlač: Roven Rožňava, s.r.o.

Náklad: 200 ks

ISBN 978-80-89280-39-1

Ladislav Husár

CHÝREČNÍ SLOVÁCI V DEJINÁCH VETERINÁRSTVA FEUDÁLNEHO UHORSKA

PETER MADÁČ
Z VEĽKEJ POLOMY

INŠTITÚT VZDELÁVANIA VETERINÁRNYCH LEKÁROV
KOŠICE, 2013

OBSAH

I.	Stredoveké a novoveké veterinárstvo	7
I.1.	Zveroliečiteľstvo v stredovekej Európe	11
I.2.	Vývoj veterinárstva v novovekej Európe	11
I.3.	Prvý zdravotnícky zákon v Habsburskej ríši	12
I.4.	Vznik veterinárskeho školstva v Európe	13
I.4.1.	Rakúsko	14
I.4.2.	Uhorsko	15
I.4.3.	Zverolekárske štúdium na lekárskech fakultách univerzít, chýreční Slováci na vedúcich miestach	17
II.	Peter Madáč z Veľkej Polomy	23
II.1.	Kto a čím bol	23
II.2.	„Chcem podať svedectvo o mojom behu života“	24
II.3.	Wroclaw	27
II.4.	Wittenberg	29
II.5.	Návrat do vlasti	31
II.6.	Nostrifikácia	32
II.7.	„Najkrajší kút v širom svete je moja rodná zem...“	35
II.7.1.	MUDr. Peter Madáč - lekár	36
II.7.2.	MUDr. Peter Madáč - fyzikus	36
II.7.3.	Relatio physica, pilotné veterinárne ochranné opatrenia proti slintačke a krívačke v Uhorsku	38
II.7.4.	Návody, lečebné postupy, prevencia pri výskyte slintačky a krívačky dobytku	41
	Záverom	43
	Podakovanie	45
	Summary	46
	Zusammenfassung	49
	Literatúra a ostatné pramene	52
	O obci Gemerská Poloma	54
	Edícia IVVL „Historia medicinae veterinariae“ 2000 - 2013	58

Motto:

„NENECHAJME SI UMRIEŤ VLASTNÚ HISTÓRIU“

Ivan Brožík, 2013

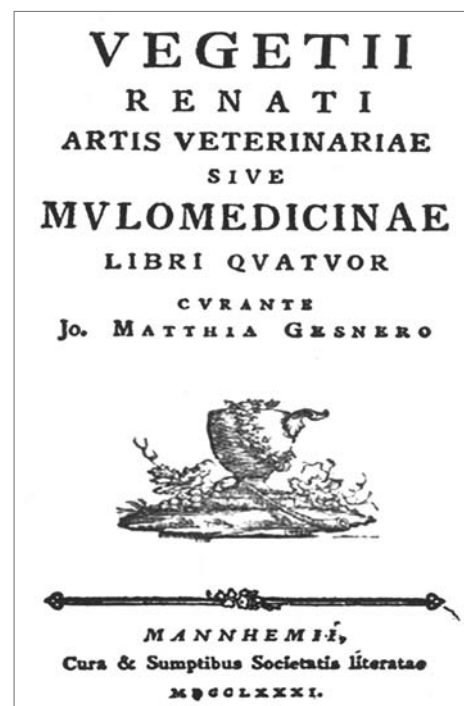

I. STREDOVEKÉ A NOVOVEKÉ VETERINÁRSTVO

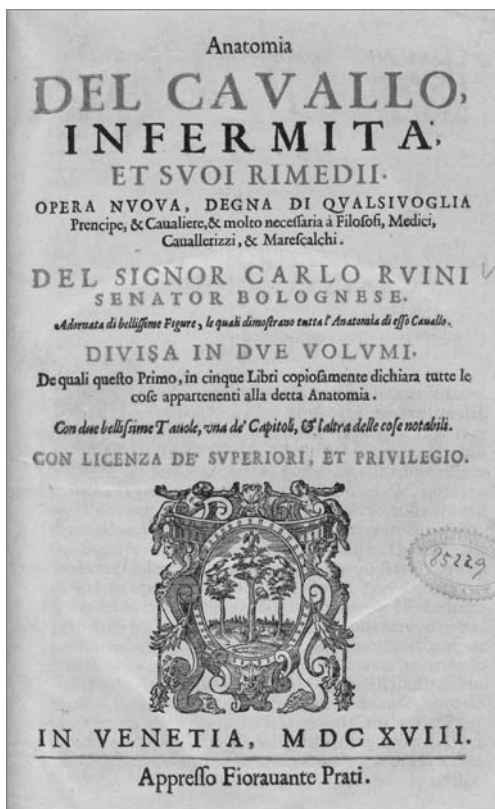
Stredoveká veterinárska medicína v poňatí súboru vedeckých poznatkov i praktických skúseností, vzťahujúcich sa na rozpoznávanie chorôb zvierat, na prevenciu, liečbu a ochranu pred ich neobmedzeným šírením, nemala vedecké základy. Na území Európy ani ostatného sveta neboli nijaké ustanovizne spôsobilé zverolekárskou problematikou vedecky sa zaoberať, tobôž ju skúmať a súčasne aj vychovávať budúcich zverolekárov. Chýbalo zverolekárske školstvo. Na jeho zriaďovanie neboli ešte v stredoveku vytvorené spoločenské ani hospodárske podmienky. Tento podstatný nedostatok však nezhatal prirodzenú túžbu a záujem človeka po poznaní nepoznaného. Vzdelaní ľudia sa snažili vniknúť do tajov anatómie zvieracieho organizmu, empiricky skúmali funkcie jednotlivých telesných orgánov, snažili sa popisovať príznaky niektorých, často sa vyskytujúcich chorôb hospodárskych i domácich zvierat, odporúčali postupy a opatrenia na ich prevenciu i liečbu.

Zveroliečiteľskej činnosti v uvedenom poňatí sa v Európe, už v IV.-VI. st. po Kr. venovalo niekoľko významných rímskych učencov - bádateľov, ktorí výsledky svojich skúmaní, ako aj nadobudnuté praktické poznatky, písomne spracovali. Najznámejší boli P. Secundus, L. M. Columella, M. T. Varro, M. P. Cato Censorius, Apsyostos, P. Vegetius Renatus a ďalší. Mimo Európy sa v stredoveku zveroliečiteľskou vedou najintenzívnejšie zaoberali Arabi.

Rozvoj poľnohospodárstva, vrátane chovu zvierat, najmä koní v období vrcholného stredoveku, podnietil viacerých, zveroliečiteľstvom a vedeckým skúmaním sa zaoberajúcich osobností, k publikovaniu výsledkov svojich veterinárskomedicínskych bádání. Autormi odbornej veterinárskej literatúry boli najmä: Jordanus Ruffus (pôsobil na dvore nemeckého cisára Fridricha II. 1243-80), ktorý v dielach „De animalibus“ a „De medicina eqorum“ (1250) sa zaoberal najmä infekciami postihujúcimi kone. Z obdobia raného novoveku je svojím znamenitým, objemným knižným dielom o anatómii koňa

Spis P. Vegetia Renata o liečiteľstve koní

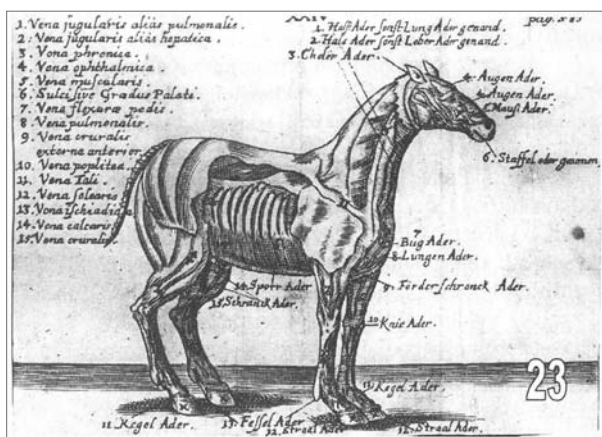
Titulná strana anatómie

Carlo Ruini

„Anatomia del cavallo, infinita e suoi remedii“ (Bologna, 1598) najznámejší Talian Carlo Ruini. Postupne sa do historiografie zveroliečiteľskej literatúry zapísali ďalší autori. V Nemecku Feser (1570), Böhme (1698), Trichter (1716), von Sind (1776) taktiež viacerí autori v Anglicku i Francúzsku.

Slováci (až do rozpadu Rakúsko - Uhorska úradne evidovaní ako Uhri) majú v historiografii zveroliečiteľstva ranného novoveku významné zastúpenie, žiaľ, doteraz nedôsledne, resp. vôbec nepreskúmané, nepublikované, slovenskej veterinárskej verejnosti málo známe.

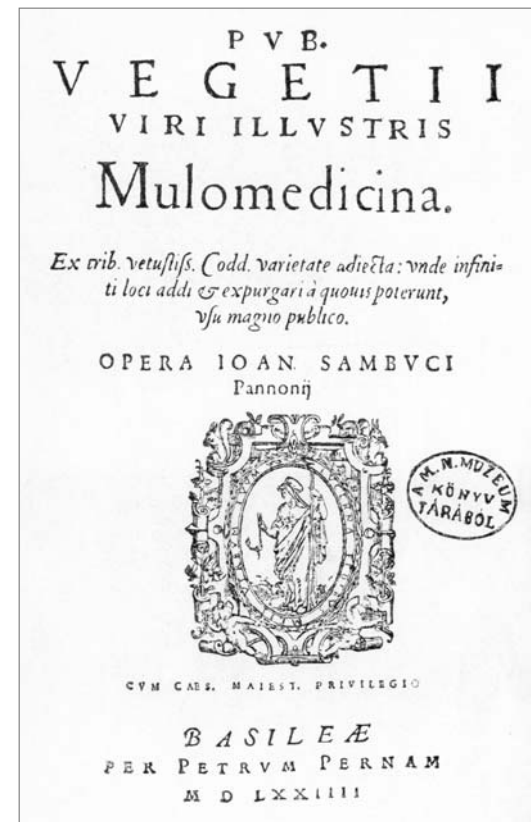
Ruiniho anatómia koňa

Akoby sme sa neopovážili, či nemali záujem, nebudaj hanbili vyzdvihovať a zdôrazňovať jedinečné, dokonca prvotné zásluhy našich predkov, rodákov zo Slovenska o vývoj veterinárskej medicíny a vedy.

Priekopníkom, zveroliečiteľom - publicistom na prelome stredo a novoveku, v európskom meradle, bol napr. **Ján Žamboký - Sambucus** z Trnavy. Bol autorom 196 stranového spisu o konskej medicíne aj o významných ľudoch, zaoberajúcich sa v tom čase liečiteľstvom koní, s názvom „*Publico Vegetii viri illustris Mullomedicina ex tribuari vetustissime varietate adiecta*“. Dielo vydal v úradnom latinskom jazyku v Bazileji r. 1574, s označením ako „prvé zverolekárske dielo v dejinách vôbec, vydané v zahraničí, pochádzajúce od autora z Uhorska“ (Slovensko bolo v tom období súčasťou Uhorského kráľovstva v rámci mohutnej Habsburskej ríše, kráľom bol Maximilian I. Habsburský).

Medicínska veda v 18. a začiatkom 19. storočia vo vývoji značne pokročila. Súbežne s jej pokrokom sa stupňovali aj ambície vedychtivých a najmä o štúdium medicíny sa zaujímajúcich abiturientov stredných škôl o vysokoškolské vzdelávanie sa v tomto humanitárnom vednom odbore. Mládež z Uhorska mala však obmedzené možnosti. Lekárske fakulty univerzít boli mimo hraníc vlasti, takže štúdium v zahraničí bolo naším dôkladne uvážiť.

Jednoznačnou požiadavkou, ktorá takéto finančne náročné štúdium v cudzine podmieňovala, bola pre adepta dostatočná finančná hotovosť. Zatiaľ, čo synovia majetnejších občanov - zemepánov z Uhorska boli vo väčšine dobre zaopatrení, mládež slovenského rodu, pochádzajúca z chudobného rodinného i sociálneho prostredia Horného Uhorska (Slovenska), s poloprázdnyim študentským cestovným batôžkom veľmi ťažko nachádzala možnosti sa v cudzine čo len uživiť. Štúdium často vyžadovalo askézu, lopotu a mimoriadne pevnú vôľu nevzdať sa,

Žambokého liečiteľstvo koní z r. 1574

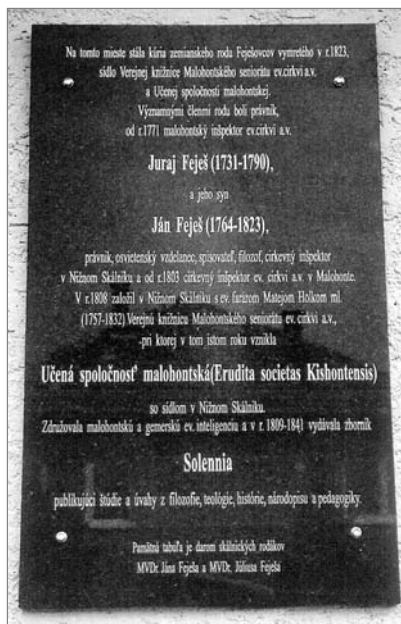
vydržať. Napriek takýmto chmúrnym skutočnostiam, viacerí naši rodáci začali, vytrvali a úspešne završili štúdiá doktorským diplomom.

Jedným z mnohých Slovákov, ktorí vyštudovali na zahraničných univerzitách a svoj lekársky diplom, akademický titul MUDr. - fyzikus praktizovali doma, na Slovensku, bol aj Peter Madáč z Gemerskej Polomy (Veľká Poloma), okres Rožňava. Informácie o jeho praktickej, výskumnej, vedeckej publicistickej i administratívno-správnej činnosti v oblasti humánnej medicíny, sú vďaka viacerým historiografickým publikáciám prístupné a známe.

Madáčov titul „fyzikus“ (väčšinou publicistov mylne interpretovaný ako „fyzik“, odborník vo vednom odbore „fyzika“) ho však zo zákona poveril a zaviazal právom i povinnosťami aj úradného zverolekára. To znamená, že Peter Madáč sa v plnej miere musel zaoberať aj sledovaním, diagnostikovaním, hlásením, evidenciou, výskumom, prevenciou, liečbou a hlavne tlmením nákazlivých chorôb hospodárskych zvierat. Madáčova priekopnícka iniciatíva epizootológa presiahla v 18. storočí hranice malohontianskej stolice. Ním vypracované a navrhované liečebné ochranné a zdoľavacie opatrenia proti slintačke a krívačke hovädzieho dobytku, uhorské kráľovské miestodržiteľstvo schválilo a vyhlásilo za platné pre celé územie Uhorského kráľovstva.

Peter Madáč z Veľkej Polomy právom patrí do „galérie osobností“ slovenského veterinárstva z dávnejšej minulosti. Považujem za stavovskú česť a povinnosť objasniť a zverejniť jeho strastiplnú, zložitú cestu k vzdelaniu lekára-fyzikusa, ako aj jeho zásluhu o rozvoj veterinárskej medicíny.

Významný slovenský národovec, osvietenec, filozof a publicista Ján Feješ z Nižného Skalníka (1764-1823) sa o Petrovi Madáčovi vyjadril takto: „*Bol to človek učený, poskytujúci dobrý príklad budúcim pokoleniam v zbožnosti, láske k vlasti a národu, k povolaniu, k vede, umeniu, ale hlavne k ľuďom. Prináleží mu pocta dobrého muža, veľkého lekára a roduverného Slováka*“.

Pamätná tabuľa Jána Feješa, osadená v jeho rodisku v Nižnom Skalníku, okres Rimavská Sobota

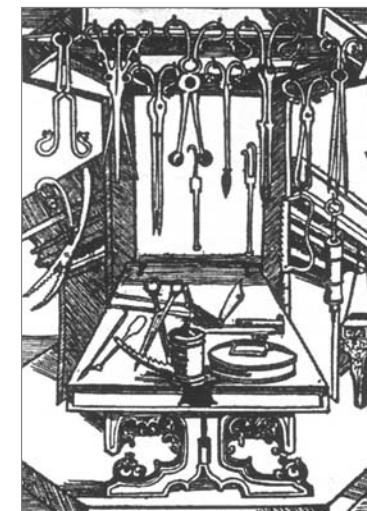
I.1. Zveroliečiteľstvo v stredovekej Európe

Stredovek nebol pre rozvoj vedy ani kultúry všeobecne priaznivým obdobím. Ludstvo Európy bolo takmer nepretržite znepokojované, hospodársky, fyzicky a najmä duševne vyčerpávané mnohými vojnami a s nimi súvisiacimi útrapami.

Neustále, spontánne a nekontrolované presuny početných stavov zvierat, najmä hovädzieho dobytku a koní v rámci vojnových ťažení, vyvolávali v štátoch Európy vznik a šírenie nebezpečných zvieracích nákaz. Boli to východný mor hovädzieho dobytku, antrax, slintačka a krívačka a ďalšie. Kone, okrem infekčných onemocnení, postihovali časté poranenia, spôsobované výbušnými, sečnými i bodnými zbraňami. Tieto okolnosti nájostlivo vyžadovali odborne školených ranhojičov a liečiteľov. Takí v stredoveku neboli. Nemali sa kde a od koho učiť a medicínsky vzdelávať. Ich miesta a činnosti zastávali vo väčšine kováči, podkúvači, tzv. ľudoví zveroliečitelia - bylinkári, mäsiari, často aj šikovní pastieri.

Stredoveké ošetrovanie koňa

Stredoveké zveroliečiteľské nástroje

Ákémukoľvek pokroku v metodike účinnej laickej zveroliečby v stredoveku nebola žižlivá ani cirkev. Liečenie zvierat zaraďovala do oblasti hriešnej činnosti, keď výskyt chorôb, najmä hromadných, vysvetľovala v zmysle dogmy o vôli Božej. Takýmto postojom hatila aj snahy o zakladanie odborných zverolekárskejších škôl.

I.2. Vývoj veterinárstva v novovekej Európe

17. storočie sa z hľadiska nákazlivých chorôb ľudí a zvierat v Európe označuje za kritické. V Habsburskej ríši, po niekoľkých vlnách hladomoru a následnej smrti

vyše 50 tisíc ľudí, spôsobenej morom, nasledovala obrovská vlna epidémie pravých kiahní. Tejto nákaze, ktorej prvé príznaky sa objavili už v 13. storočí, podľahlo aj niekoľko členov rodiny rakúskej cisárovný Márie Terézie. V 18. storočí si kiahne v Európe vyžiadali okolo 60 miliónov ľudských životov. Jedna zo súčasných vedeckých hypotéz, ktorá vznik rozsiahlej epidémie kiahní v 18. storočí dáva do priamej súvislosti s morom hovädzieho dobytku, tvrdí, že pravé kiahne vznikli adaptáciou vírusového pôvodcu moru dobytku na ľudský organizmus. (Šindlár, 2005). Z európskych štátov bolo týmito epidémiami a enzoociami najviac postihnuté Holandsko. Práve odtiaľ zaznievali prvé naliehavé požiadavky obyvateľstva voči štátnej moci na prijatie účinných zdravotných a administratívnych ochranných opatrení, ktoré by sa stali pevnou hrádzou proti svojvoľnému šíreniu sa nákaz ľudí a zvierat.

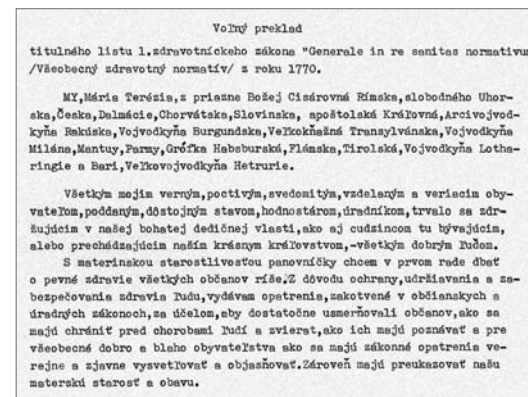
1.3. Prvý zdravotnícky zákon v Habsburskej ríši

Panovníčka habsburskej monarchie, cisárovná Mária Terézia (pan. 1740-1780) vydala na podnet svojho holandského osobného lekára a poradcu Gerhardta van Swieten, tesne pred vznikom prvých zverolekárskejších škôl, v r. 1770 zdravotnícky normatív „Generale in re sanitatis normativum“. Zákon pozostáva z dvoch hlavných a niekoľkých ďalších častí, na 34 listoch a 120-tich paragrafoch, ktorými

- vymedzil činnosti zdravotníckeho personálu,
- zriadil funkcie *kráľovského protomedika a stoličných a mestských fyzikusov*, ktorí mu boli podriadení (fyzikus = zastávajúci úradné a verejné funkcie zdravotníckej),
- zákon zdôrazňoval, že lekársku prax môžu vykonávať len odborníci, vyštudovaní napríklad na Viedenskej fakulte medicíny. Vyvaroval od šarlatánov a hrozil, že tí, ktorí budú škodiť, budú potrestaní verejnými prácami,
- § 9 zveril stoličným a mestským lekárom - fyzikusom do ich pôsobnosti aj **povinnosť vedenia boja proti zvieracím nákazám**. Títo o svojich zisteniach podávali úradné hlásenia „*relatio physica*“,
- lekárom - fyzikusom podľa zákona podliehali aj veterinári a lekárnici, mali byť nimi kontrolovaní, aby lieky neuskladňovali po záruke, a aby ich vôbec správne skladovali,
- v prípade epidémií mal byť ľud informovaný nielen prisažnými, učiteľmi či farrmami ale aj *sanitárnymi komisármi*. Postihnuté oblasti nákazou mali byť strážené, dobytok aj ľudia izolovaní. V prípade rozšírenia dobytčieho moru - *lues pecorum* v inkriminovaných oblastiach zákon zakazoval pracovať aj so zdravým dobytkom, kadavery bolo nutné spáliť, a všetky ostatné zvieratá ako aj psy, mačky a hydina sa museli zatvárať. Čo sa týkalo obydli, kamennú podlahu bolo nevyhnutné popolom čistiť, a ak bola podlaha len z udupanej zeme, vrchnú časť bolo treba zoškrabať a nahradiť novou, v prípade nutnosti sa miestnosti v nakazených oblastiach museli vydymovať. Prepravovaný dobytok mal byť vybavený pasom a lekársym osvedčením, ktoré potvrdzovalo jeho zdravie. Nakazení ľudia a po-

Všeobecný zdravotný normatív Márie Terézie v Rakúsko - Uhorsku, r. 1770

Preklad preambuly „Generale in re sanitatis normativum“

stihnutý dobytok museli byť izolovaní v kontumačných domoch a maštaliach, ktoré mali byť vybavené mrežami, obkolesené vysokým plotom a dobre stráženými bránami, aby sa tým vo vnútri nijako nedalo komunikovať s okolitým svetom. Každý chorý v kontumačnom dome mal mať svoje vlastné lôžko. *Director sanitas* musel zabezpečiť, aby, kým bol obchodník v kontumácii, jeho tovar nebol znehodnotený napríklad dažďom. Na čele kontumačného domu stál *Director contumaciae*, ktorý mal byť rozumný, zbožný a poriadkumilovný. Každý prichodiaci musel zodpovedať otázky: Ako sa volá, odkiaľ prichádza a kam smeruje? Peniaze prinesené do kontumačného domu spolu s chorým sa museli vyčistiť horúcou vodou so soľou a octom a o tomto všetkom musel byť riadne vedený *kontumačný protokol*.

1.4. Vznik veterinárskeho školstva v Európe

Neúspešné pokusy o založenie odborného veterinárskeho učilišťa v prvej polovici 18. storočia boli v Anglicku, Prusku, Holandsku, Švajčiarsku. Najbližšie k realizácii takého zámeru malo Prusko. Osvietenský pruský monarcha Fridrich II. Veľký (1712-1786) mienil pre potreby armády založiť zverolekársku školu v Berlíne. Sedemročná vojna (1756-1763) Pruska a Veľkej Británie proti Rakúsku, Francúzsku a Rusku úplne vyčerpala štátnu pokladnicu, takže sa zakladania školy musel vzdať. (Šindlár, 2005)

Vojnové ťaženia v Európe a súbežne s nimi aj hromadné onemocnenia zvierat, pokračovali v mohutných vlnách aj v 18. storočí. Spôsobili obrovské straty. Uvádza sa, že v tom období uhynulo kolo 200 miliónov hospodárskych zvierat (Novotný,

Claude Bourgelat, zakladateľ veterinárskeho školstva vyššieho stupňa

Böhm, 1968). Tieto straty vyžadovali čo najrýchlejšiu obnovu prostredníctvom rozsiahleho projektu poľnohospodárskych reforiem, vrátane zakladania veterinárskych škôl.

Filozofiu obnovy poľnohospodárstva si ako prví osvojili a na jej realizáciu sa podujali francúzski fyziokrati. Im sa pomocou dvorného tajomníka pre poľnohospodárstvo Henri Bertina podarilo zapojiť do obnovy agrárneho sektora aj samotného panovníka, francúzskeho kráľa Ľudovíta XV. (1710-1774). Výsledkom tejto diplomacie boli rokovania s potenciálnym zakladateľom veterinárskeho školstva vyššieho stupňa vo Francúzsku a v Európe. Bol to Cloude Bourgelat (1712-1779), vyštudovaný právnik, dôstojník armádneho jazdeckta, s vedomosťami hipológie, anatómie a chirurgie koní. Prvú zverolekársku školu vyššieho stupňa založil r. 1762 v Lyone. Mala názov L'École Nationale veterinaire de Lyon. Druhú školu, s rozšíreným študijným programom, ktorý sám vypracoval a vo výučbe zverolekárskych odborníkov aj uplatňoval, založil Bourgelat r. 1766 v Alforte. Názov školy bol rovnaký ako v Lyone. Výraz „veterinarius“ ako označenie zverolekárskeho povolania prvý raz vo svojich spisoch použil rímsky spisovateľ a poľnohospodársky publicista L.M. Columella (40 r. po Kr.).

Tieto školy, najprv s dvoj-, neskôr s trojročným až štvorročným štúdiom, navštevovali dospelí poslucháči z mnohých krajín a štátov Európy. Vo väčšine prípadov ich v záujme domovského štátu na štúdiá, ako štipendistov, vysielali panovníci. Po absolvovaní spravidla zakladali podobné školy vo svojich krajinách.

Tak tomu bolo aj v Habsburskej ríši. Cisárovná Mária Terézia, na podnet náčelníka rakúskej vojnovnej rady, maršala von Dauna, vyslala r. 1764 do Lyonu na štúdiá dvoch úspešných zveroliečiteľov L. Scottiho a J. Hellera. Tretím štipendistom bol lekárnik E. Mengmann. Scotti po návrate založil r. 1766 vo Viedni prvú zverolekár-

1.4.1. Rakúsko

Prvá veterinárna škola vyššieho stupňa v Lyone, r. 1762

Prvá veterinárna škola vyššieho stupňa v Lyone, r. 1762

Druhú veterinárna škola vyššieho stupňa v Alforte, r. 1766

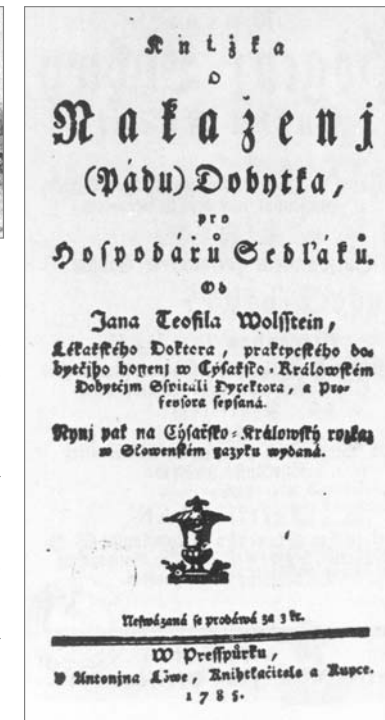
Veterinárna vyššia škola vo Viedni, r. 1767

sku školu s názvom „K. k. Pferde - Curen und Operationschule“. Výučba zverolekárstva (ars veterinaria) začala 23.1.1767. Štúdium trvalo dva roky. Druhú zverolekársku školu vo Viedni s názvom „K. k. Tierspital und Vieharzneyschule“ založil, zároveň bol vymenovaný za jej riaditeľa, taktiež dvorný štipendista v Alforte, v decembri 1777, vojenský chirurg MUDr. J. G. Wolstein. Výučba, po zrušení Scottiho školy, začala 1.1.1778. Z tejto zverolekárskej školy sa postupne vyvinula univerzita, ktorá s názvom „Veterinärmedizinische Univerzität“ existuje podnes.

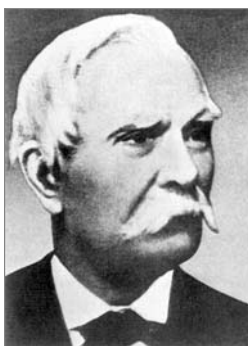
V súvislosti s Wolsteinom načim poznamenať, že jeho knihu o nálezoch hospodárskych zvierat „Das Buch von den Seuchen für Bauern“ (Viedeň, 1782) vydal A. Löwe v Bratislave r. 1786 aj v staroslovenskom preklade ako „Knižka o Nakažení (Pádu) Dobytky pro hospodáru Sedláků“ (Fried, 1989).

1.4.2. Uhorsko

Pôvodným plánom panovníčky Márie Terzie na zriadenie a sídlo prvej zverolekárskej školy v Habsburskej ríši nebola rakúska Viedeň, ale Starý Budín (Buda) v Uhorsku. Uskutočnením tohto zámeru poverila Bourgelatovho žiaka, J.G. Wolsteina. Vyplyva to z osobného listu cisárovný, ktorý 2. Januára 1776, ihneď po návrate MUDr. Wolsteina zo zahraničného štipendijného pobytu, odoslala uhorskému kancelárovi, grófovi F. Eszterházymu. V liste sa o.i. uvádza: „Odteraz by bolo načim usmerniť pozornosť na zriadenie veterinárskej školy, k čomu v osobe p. Wolsteina možno nájsť zdatného muža za profesora a azda v Starom Budíne by bola najlepšia príležitosť pre občanov ako aj pre armádu“. (György, T., 1936) Tento plán sa však neuskutočnil. Wolsteinovi sa po návšteve a obhliadke Budína prostredie na sídlo školy nepáčilo. Nebol ochotný sa tam sťahovať a naopak, chcel zriadiť školu

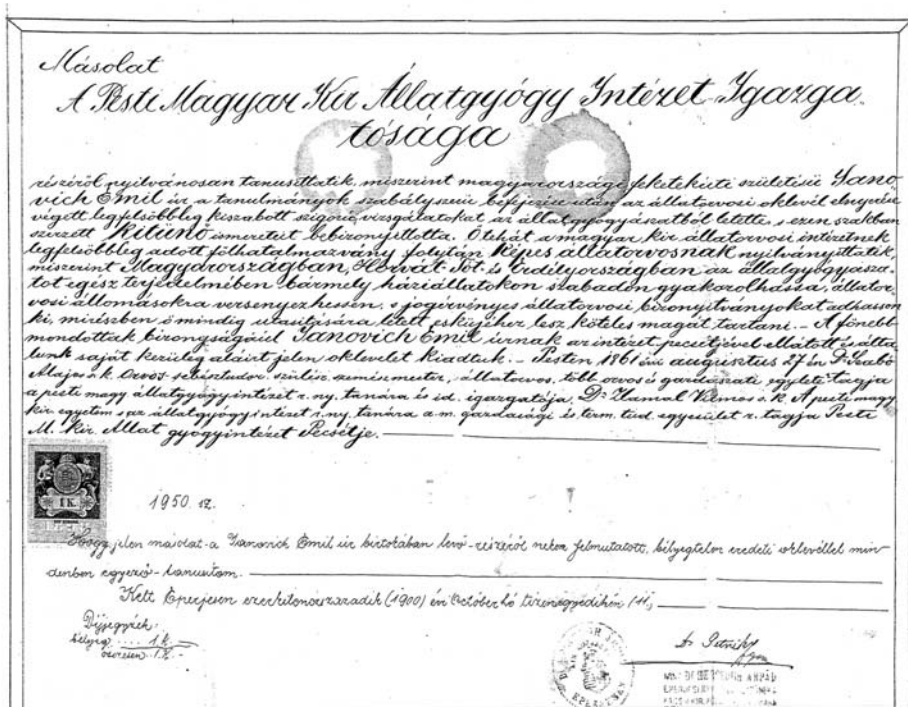
Wolsteinova kniha o nálezoch zvierat

Jozef Vilém Zlámal, MUDr. et Mgr. vet., prvý uhorský kráľovský zverolekár - veterinarius regni, r. 1838

vo Viedni. (Fried, K., 1989). Študenti zo Slovenska, ktorí sa rozhodli pre zverolekárku povolanie, prišli tak o možnosť voľby štúdia medzi bližším a prístupnejším Budínom, či vzdialenejšou Viedňou.

Prvá zverolekárska škola vyššieho stupňa, s pôvodne dvojiročným, od r. 1857 trojiročným pomaturitným štúdiom, bola v Uhorsku založená až r. 1841 v Pešti. Mala názov „Peštiansky Kráľovský Zveroliečebný Ústav“. Riaditeľskou funkciou bol poverený Prof. MUDr. et Mgr. Vet. J. V. Zlámal, kráľovský zverolekár. Riaditeľstvo školy, od r. 1857 s novým názvom „Uhorský Kráľovský Zveroliečebný Ústav v Pešti“ bol oprávnený úspešným absolventom udeľovať zverolekárskeho diplomu a akademický titul „zverolekár“ (állatorvos). (Husár, L. a kol. 2009)

Odpis zverolekárskeho diplomu Emila Janovica z Prešova, r. 1861

I.4.3. Zverolekárske štúdium na lekárske fakultách univerzít

Zdravotnícky normatív (Generale in re sanitatis normativum) z r. 1770 naznačil aj nevyhnutnosť reformy výučbových plánov na lekárske fakultách univerzít v Habsburskej monarchii. Koncepcia reformy, taktiež z iniciatívy osobného lekára Márie Terézie, Gerharda von Swieteny, bola v prvom rade zameraná na zdoľovanie zvieracích nákaz. Touto úlohou a právomocou zákon poveroval štátnych (úradných) lekárov-fyzikusov. Bolo ich na túto úlohu odborne pripraviť. Od r. 1775 sa na lekárskej fakulte viedenskej univerzity zriadila katedra zvieracích nákaz a do výučby medikov sa zaviedol nový študijný predmet „zverolekárstvo“. Příklad Viedne r. 1784 nasledovala Praha, r. 1787 Pešť, r. 1804 Krakow, 1806 Lvov a ďalšie. Na týchto univerzitách sa zriadili namiesto katedier zvieracích nákaz už priamo katedry zverolekárstva.

Vznik katedry zvieracích nákaz na univerzite vo Viedni má slovenskú históriu. V r. 1771 podal slovenský rodák z Beluše MUDr. Pavol Adámi návrh ríšskemu protomedikusovi van Swietenovi a Dvorskej kancelárii vo Viedni, na začatie výučby zverolekárstva v rámci lekárskej fakulty univerzity. Návrh bol prijatý. 4. marca 1775 vymenovala panovníčka Mária Terézia MUDr. Adámiho za riadneho profesora na katedre zvieracích nákaz na Lekárskej fakulte viedenskej univerzity. Po smrti Márie Terézie (29.11.1780) profesora Adámiho nespravodlivo odvolali z viedenskej katedry. Do r. 1804 pôsobil v župe Novohrad, kde sa venoval epizootologickému výskumu. V r. 1788 Adámiho v plnej miere rehabilitovali, ale do Viedne sa nevrátil. Prijal ponuku univerzity v Krakove, na ktorej zriadil katedru zverolekárstva. Vymenovali ho za riadneho profesora a prednostu katedry, ktorá s ním na čele pôsobila od 27.9.1804. Od 8.11.1808 profesor Adámi vykonával funkciu dekana Lekárskej fakulty univerzity v Krakove, až do 4.1.1810, kedy sa už 73 ročný emeritný profesor, vrátil na univerzitu vo Viedni. Odtiaľ, v r. 1812 odchádzal do dôchodku.

PROFESSORES publ. ord.	DISCIPLINAS	Jura Institutiones	Idioma	DIEBUS ET HORA	
D. Joannes Kilian, Medicinae Doctor, Supplet.	Pathologiae specialis et Clinicae medicinae	Frank et Scoll. Latinae	Latino	Septuaginta ab IX-X.	Septuaginta ab III-IV.
D. Joannes Raab, ut supra	Clinicae chirurgicae	propriae libelli	Latino	Lunae, Martis et Veneti ab X-XI.
D. Fredericus Colman, ut supra	Praxis obstetricia	in ipso	completum cum thesauris ab X-XI.	Martis et Jovis ab X-XI.
D. Georgius Knobloch, Medicinae Doctor	Poloniae med. et medicinae forensis	Hebenstreit et Metzgeri	Latino	Septuaginta ab XI-XII.
D. Paulus Adam, Medicinae Doctor, Decanus	Artem veterinariam	propriae	Latino	Lunae, Martis et Veneti ab III-IV.
His accedit Chirurgiae provincia, in qua tradunt					
D. Innocentius Neumann	Anatomiam	Mayer	Polonico	Septuaginta ab IX-X.
D. Rudolphus Dolzinski, Chir. grae Doctor	Artem chirurgicam, theoreticam, chirurgicam generalis et specialem	Sokolowski et Calceus	Polonico	Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneti, Sabbati ab III-IV.
D. Mathias Lamell, Medicinae Doctor	Clinicae medico-chirurgicae	Pitaki	Polonico	Septuaginta ab IV-V.
D. Rudolphus Dolzinski, ut supra	Operationes chirurgicae in firmamento et ligam. ut supra, praxis artis obstetriciae	Hucsovski, et Stedlissani	Polonico	Lunae et Veneti ab X-XI.	Lunae, Martis, Mercurii et Veneti ab III-IV.
D. Mathias Lamell, ut supra	Therapiae specialis et clinicae med.	Vogel et MYS.	Polonico	Septuaginta ab VIII-IX, et IX-X.
D. Rudolphus Dolzinski, ut supra	Clinicae chirurg.	propriae fac.	Polonico	Martis, Jovis et Sabbati ab X-XI.
Georgius Knobloch, ut supra	Medic. forensis et Polia. medic.	Mezger et Hebenstreit	Polonico	Mercurii et Sabbati ab IV-V.

Adámiho plán výučby zverolekárstva

Do r. 1804 pôsobil v župe Novohrad, kde sa venoval epizootologickému výskumu. V r. 1788 Adámiho v plnej miere rehabilitovali, ale do Viedne sa nevrátil. Prijal ponuku univerzity v Krakove, na ktorej zriadil katedru zverolekárstva. Vymenovali ho za riadneho profesora a prednostu katedry, ktorá s ním na čele pôsobila od 27.9.1804. Od 8.11.1808 profesor Adámi vykonával funkciu dekana Lekárskej fakulty univerzity v Krakove, až do 4.1.1810, kedy sa už 73 ročný emeritný profesor, vrátil na univerzitu vo Viedni. Odtiaľ, v r. 1812 odchádzal do dôchodku.

Zomrel 11.11.1814 vo veku 78 rokov. Adámiho životným veterinárskym záujmom bol vedecký výskum pôvodcu moru hovädzieho dobytku, diferenciálnej diagnostiky tejto nákazy a vypracovanie zákonných ochranných a zdoľavacích opatrení proti moru. (Jantošovič, J. a kol. 2000)

Na všetkých lekárskych fakultách uvedených univerzít, na ktorých boli zriadené zverolekárske katedry, bolo pre humánnych medikov päťročné štúdium rozšírené o deväť disciplín veterinárskej medicíny. Absolventi- humánni lekári získali okrem akademického titulu MUDr. aj druhý, pridaný titul „fyzikus“, ktorý ich oprávňoval na zastávanie funkcie „úradného“ lekára. Zároveň im zo zákona prikazoval vykonávať aj funkciu „úradného zverolekára“, najmä a hlavne v prípade výskytu zvieracích nákaz, v ich sledovaní, predchádzaní a potieraní. Prirodzene, že lekári- fyzikusi, ktorí prejavili záujem a boli inštrumentálne, medikamentózne a technicky vybavení, boli oprávnení vykonávať aj všeobecnú zverolekársku prax. MUDr. fyzikus bol od r. 1838 zamenený za titul MUDr. et Mgr. vet. (magister veterinárstva). Prvým magistróm veterinárstva v Uhorsku bol vojenský lekár, chirurg, moravský rodák J. V. Zlámal, ktorý sa r. 1838 stal aj prvým „uhorským kráľovským zverolekárom“ (veterinarius regni).

Väčšina lekárov-fyzikusov, pochádzajúcich zo Slovenska, v období 1787-1851 vykonávala aj úradnú veterinársku činnosť. Príslušné štúdiá si lekári dopĺňovali na zverolekárskej katedre univerzity v Pešti. Niekoľkí Slováci získali diplomy na zverolekárske katedrách Karlovej univerzity v Prahe, univerzity v Olomouci, vo Viedni alebo v Lvove, či v pruskom Wittenbergu, výnimočne aj na vzdialenejších univerzitách Európy.

Prvým prednostom zverolekárskej katedry Lekárskej fakulty univerzity v Pešti bol r. 1787 menovaný absolvent viedenskej zverolekárskej školy, lekár a magister veterinárstva, Alexander Tolnay. Jedným z jeho asistentov bol (1803-1809) **MUDr. et Mgr. Vet. Peter Štulfa, rodák z Nitry**. R. 1810 bol menovaný za profesora, prednášal slovensky, nemecky, maďarsky a latinsky. Keď ho r. 1817 panovník František II.

povyšil do šľachtického stavu, zriekol sa svojho slovenského pôvodu, rodu a mena, dal si priezvisko „pomadžarčí“ na Széky. (Fried, K., 1989)

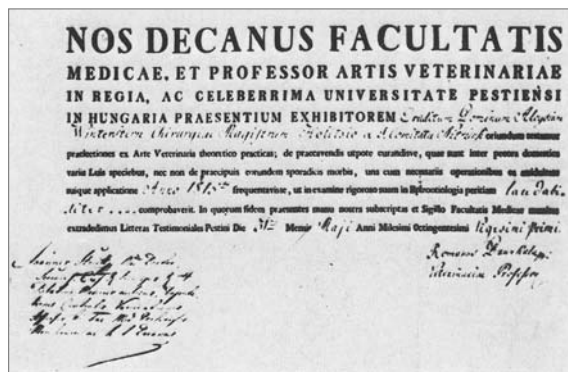
Prednostom zverolekárskej katedry po Tolnayovej smrti sa na základe úspešného konkurzného konania, 18.3.1820 stal **oravský rodák, Slovák, MUDr. et Mgr. Vet. Roman Brunkala**. 9.4.1821 ho panovník cisár a uhorský

kráľ František II vymenoval za riadneho univerzitného profesora. Aj Brunkala prednášal v štyroch jazykoch, vrátane slovenčiny, ktorá bola jeho rodnou rečou. Žiaľ, jeho pôsobenie na zverolekárskej katedre Lekárskej fakulty univerzity v Pešti bolo veľmi krátke. Načakaná, náhla smrť 21.8.1821 ukončila jeho sľubne sa rozvíjajúcu pedagogickú a vedeckú činnosť. Vedením katedry bol po Brunkalovej smrti poverený prvý kráľovský uhorský veterinár (veterinarius regni), MUDr. et Mgr. Vet. Viliam Zlámal, rodák z Moravy. Keď sa katedra zverolekárstva transformovala na samostatnú zverolekársku školu v Pešti (Pešti állatgyógyintézet) - Peštiansky zveroliečebný ústav, Zlámal bol menovaný za jej prvého riaditeľa. Funkciu vykonával až do r. 1853, kedy ho vrchnosť z politických dôvodov na tri roky suspendovala. Paradoxom ostala skutočnosť, že o Zlámalovu suspendáciu sa zaslúžila krivá výpoveď pedagogickej osobnosti uhorského zverolekárskeho školstva slovenského pôvodu **MUDr. et Mgr. Vet. Prof. Alajosa Ľudovíta Szabóa**, ktorý bol Zlámalovým priateľom a blízkym spolupracovníkom.

MUDr. et Mgr. Vet. Prof. Alajos Ľudovít Szabó

Szabó Alajos (Ľudovít), narodil sa 14. októbra 1818 v obci Neded, okr. Galanta. Nižšie triedy gymnázia navštevoval v Trnave, vyšší stupeň v Bratislave, kde aj r. 1838 maturoval. Slovom aj písmom ovládal maďarčinu, nemčinu a slovenčinu. Lekárske promócie mal na lekárskej fakulte univerzity v Pešti, kde o rok neskôr, r. 1845 získal aj zverolekársky diplom. MUDr. et Mgr. Vet. Szabó dva roky 1945-6 venoval študijným prieskumným cestám a návštevám európskych zverolekárske škôl a vzdelávacích inštitúcií. Získal veľa cenných teoretických i praktických poznatkov, ako aj metodických pedagogických osnov a postupov. Od r. 1846 bol prednášajúcim asistentom na Zveroliečebnom ústave v Pešti, obzvlášť sa venoval vedeckému odboru chémiu. Vedľa pedagogickej činnosti sa dva roky zaoberal továrenskou výrobou osviežujúcich nápojov a sódovej vody. R. 1848 bol v hodnosti kapitána povolaný za hlavného lekára a zverolekára k jazdeckému pluku honvédov, súčasne ale bol vymenovaný za riadneho profesora na univerzite v Pešti. Preto ho domobranecká vláda prevelila za hlavného lekára a zverolekára k honvédskym jazdeckým útvarom v Pešti. V rokoch 1850-52, po dohode s kolegom a osobným priateľom profesorom J. V. Zlámalom, zriadili a viedli odborné kurzy pre vojenských kováčov a podkúvačov. Za porušenie disciplíny sa kapitán, profesor Dr. Szabó zodpovedal pred vojenským tribunálom. Tu kdesi nastal prelom v Szabóových morálnych, etických i národnostných zásadách a vzťahoch. Jeho nespochybniteľné organizátorské ambície, sebavedomé vystupovanie, vytrvalosť, húževnatosť a snaha o rýchly kariérny rast aj o získanie riaditeľského kresla, aj za cenu zrady kolegu, priateľa i svojho pôvodu, sprevádzaná aj nemalou dávkou samofúby, sa čoskoro prejavili profesorovi Szabóovi v pozitívnom zmysle. Namiesto Zlámala zaujal ria-

Menovací dekrét Petra Štulfu za profesora zverolekárskej katedry

ditel'skú pozíciu. Profesor Szabó riaditeľoval na zveroliečebnom ústave 22 rokov, až do r. 1875. Za ten čas škola (ústav) prekonala niekoľko zmien. Sprísnila sa požiadavky základného vzdelania na prijatie, dĺžka štúdia sa od r. 1857 zmenila z jedno-ročného na trojročné, neskôr, pre nízky počet záujemcov o zverolekársku štúdiu, na dvojročné. Napriek tomu, že škola bola oprávnená úspešným absolventom vydávať zverolekárské diplomy, z pedagogického, ani z výučbového, odborného, ani z vedomostného hľadiska absolventov škola nedosahovala úroveň ostatných zverolekárskych škôl v Európe. Tento odborný, personálny aj administratívno-správny deficit spoľahlivého výkonu úradnej veterinárskej činnosti absolventov tejto školy, mali naďalej nahrádzať humánni lekári-fyzikusi, resp. od r. 1883 magistri veterinárstva a to až do ďalšej štrukturálnej prestavby školy (ústavu) r. 1875 na „Magyar királyi állatorvosi tanintézet“ (Uhorský kráľovský zverolekársky ústav) s trojročným štúdiom.

Profesor Szabó svoje mnohostranné zverolekárské výskumy, vedecké badania a poznatky z oblasti nakažlivých chorôb hospodárskych i domácich zvierat usilovne publikoval. Bibliografia eviduje deväť knižných či brožovaných publikácií, medzi nimi aj: „Veszetség vagy ebdűh“ ktorú r. 1851 vydal aj v slovenskom jazyku s názvom „Besnost, alebo psi bes“, podtitul: „Návod ako sa táto nemoc pri zvieratoch a človekovi da poznat. Jej vipuknutja a rozširuvanja prekaziti, ako sa má s pohrizenimi ludmi a zvjeratami zachoditi, spolu poučeňja o nemoci tejto behu, pričínách, povahe a škodlivich pred-sudkach o nej rozširenich. Pre vrchnosti, predstavenich obci, lekárou, dobitčích lekárou, dedinskich kňazou, učitelou a gospodarou, v maďarskom jaziku spisau L. Sz. (Do slovenskej reči preložiu Jonáš Bohumil Guoth z Guothovjan). V Prešporku, 1852. Tlačom predtim Schmidovim.

MUDr. et MVDr. František Hutýra

Riaditeľom Uhorského kráľovského zverolekárského ústavu (školy) sa stal ďalší významný univerzitný **profesor slovenského pôvodu zo Spišského Podhradia**, vedec medzinárodného formátu, **MUDr. et MVDr. František Hutýra**.

Titulná strana Szabóovej publikácie o besnote

o nemoci tejto behu, pričínách, povahe a škodlivich pred-sudkach o nej rozširenich. Pre vrchnosti, predstavenich obci, lekárou, dobitčích lekárou, dedinskich kňazou, učitelou a gospodarou, v maďarskom jaziku spisau L. Sz. (Do slovenskej reči preložiu Jonáš Bohumil Guoth z Guothovjan). V Prešporku, 1852. Tlačom predtim Schmidovim.

Zaslúžil sa o podstatnú reformu odbornej zverolekárskej výučby, ktorej výsledkom bola reorganizácia školy a r. 1890 vznik „Magyar királyi állatorvosi akadémia“ (Uhorskej kráľovskej zverolekárskej akadémie) so štvorročným vysokoškolským štúdiom. Tejto škole, r. 1899 priznal cisár František Jozef I. akreditáciu vysokej školy a nový názov „Magyar királyi állatorvosi főiskola“ (Uhorská kráľovská vyso-

MUDr. et MVDr. Jozef Marek

ká škola zverolekárka) a za jej prvého rektora vymenoval Prof. MUDr. et MVDr. Františka Hutýru.

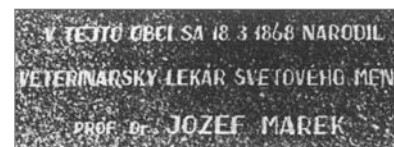
Roku 1901 pribudol k Hutýrovi **ďalší Slováč, Prof. MUDr. et MVDr. Jozef Marek z Hornej Stredy nad Váhom, okr. Piešťany**. Možno konštatovať, že títo dvaja Slováci založili povest' budapeštianskej vysokej školy zverolekárskej v medzinárodnom aj svetovom meradle. Svojimi pedagogickými a vedeckými dielami, preloženými do viacerých jazykov, preslávili seba aj školu po celom svete. Okrem toho samostatne napísali a vydali ďalšie učebnice. (Jantošovič, J. a kol., 2000)

Ďalším **svetoznámym Slovákom** v histórii budapeštianskej vysokej školy zverolekárskej **bol parazitológ Prof. MVDr. Alexander Kotlán, rodom zo Smoleníc** (1887-1967), člen MAV, nositeľ významných ordenov. Jeho monografia „Helminthologia“ a učebnica „Parazitológia“ boli vydané vo viacerých jazykoch a vydaniach (Fried, K. 1998).

Načim podotknúť, že prevažná časť starej generácie slovenských zverolekárov študovala a bola v období rektorovania Prof. Hutýru i pôsobenia menovaných profesorov-Slovákov aj promovaná na tamjšej škole. Všetci uvedení profesori sa hrdo hlásili k slovenskej otčine a radi komunikovali s poslu-

Pamätná tabuľa na rodnom dome

Pamätná tabuľa v Hornej Stredy nad Váhom

Pamätná tabuľa v rodisku akademika

cháčmi v rodnej slovenčine. Viaceré veterinárske inštitúcie SR, vrátane Univerzity veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach, vďační rodáci a bývalí žiaci, na znak trvalej pocty a pamiatky, osadili na ich rodné domy, resp. obecne budovy pamätne tabule. Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov v Košiciach, v rámci svojej edície „Historia medicinae veterinariae“, vydal ich samostatné biografie.

Medaila profesora Adámiho

II. PETER MADÁČ Z VEĽKEJ POLOMY

II.1. Kto a čím bol

Slovenskí historiografi venovali nemálo bádateľského úsilia i publicistického priestoru osobnostiam humánnej medicíny 18. storočia. Medzi nimi aj Gemerčanovi Petrovi Madáčovi, pričom sa všetci autori na Madáčovu osobnosť zamerali iba z hľadiska jeho významu a prínosu pre humánnu medicínu i pre verejné zdravotníctvo feudálneho Uhorska. Pritom sa viacerí dopustili niekoľkých chybných významových interpretácií.

MUDr. Peter Madáč nebol iba úradným humánnym lekárom, ale súčasne aj úradným zverolekárom. Napriek tomu, že v dobe svojho vysokoškolského štúdia nemal ešte možnosť zvlášť študovať aj veterinársku medicínu, potrebné vedomosti z nej si individuálne doplňoval na lekárskej fakulte wittenbergskej univerzity, neskoršie po promóciách, aj na lekárskej fakulte univerzity v Trnave. Okrem osobných ambícií bádať, skúmať choroby zvierat najmä nákazlivé, ho k tejto zverolekárskej činnosti zaväzoval titul a funkcia fyzikusa. MUDr. Madáč bol totiž „fyzikusom“ a nie „slávnym odborníkom vo fyzike“.

Madáčova zverozdravná iniciatíva, jeho odborný prístup a praktické výsledky v oblasti potierania zvieracích nákaz, jeho legislatívne, preventívne, ochranné a liečebné opatrenia, návody a metódy, sa stali všeobecne záväznou normou pre chovateľov hospodárskych zvierat na celom území habsburského Uhorska. Bohaté teoretické vedomosti, najmä z oblasti veterinárskej epizootológie získal individuálnym štúdiom odborných publikácií najmä britských a talianskych autorov. Vo Wittenbergu mal Madáč k dispozícii hodnotnú univerzitnú knižnicu, ako aj aktuálne hlásenia, úradné výkazy ľudských aj zvieracích nákaz, ako aj spôsoby a metodiky na ich potláčanie v štátoch Európy. Madáč mal k veterinárstvu aj osobný vzťah, získaný ešte v detstve na malom gazdovstve rodičov, kde napriek chudobe, nechýbali v maštali kravička, teliatko, 2-3 ovečky, príp. prasiatko.

Vymenovanie MUDr. Petra Madáča za úradného stoličného lekára-fyzikusa pre Liptovskú stolicu sa udialo r. 1772, teda dva roky po uzákonení 1. Zdravotníckeho zákona Márie Terézie. O rok neskôr, r. 1773 sa MUDr. Madáč musel prihlásiť na nostrifikáciu svojho lekárskeho diplomu na lekárskej fakulte univerzity v Trnave.

Trnavská univerzita

Lekársku fakultu univerzity v Trnave ustanovila panovníčka Mária Terézia na podnet svojho osobného lekára a poradcu v zdravotníckych záležitostiach G. van Swieten 14. decembra 1769. Dôvodov na jej vznik bolo niekoľko. Jedným z nich bola snaha uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady obmedziť počet uchádzačov o štúdium medicíny na mimorakúskych univerzitách. Ďalším dôvodom bolo zabezpečiť právo udeľovania hodnosti a akademického titulu „magister chirurgie a pôrodnictva“ absolventom dvojročného univerzitného štúdia týchto dvoch medicínskych odborov, ako aj právo vykonávať magisterskú prax chirurga v liečebných zariadeniach verejnej či v privatej praxi.

Trnavská lekárska fakulta univerzity začala svoju činnosť 7. novembra 1770. Vyučovalo sa v úradnom latinskom jazyku. Na rozdiel od lekárskej fakulty vo Viedni, ktorá mala od r. 1767 vo výučbovom pláne aj predmet „zverolekárstvo“ a neskôr, od r. 1775 zriadila katedru zvieracích nákaz, na trnavskej lekárskej fakulte sa veterinárska infektológia a epizootológia prednášali iba v krátkodobých kurzoch. Aj to iba pre miestodržiteľskými radami už skôr vymenovaných fyzikusov, ako aj fyzikusov-nostriifikantov, ktorí v mimorakúskych, zahraničných univerzitách získali lekárske diplomy. (To bol aj Madáčov prípad). Po úspešných nostrifikačných procedúrach bol MUDr. Petrovi Madáčovi, okrem lekárskeho diplomu a akademického titulu, potvrdený aj post úradného stoličného lekára-fyzikusa.

II.2. „Chcem podať svedectvo o mojom behu života...“

Madáčova neobyčajne pestrá, obtiažna a útrpná životná púť od narodenia až po vrchol jeho profesijnej a občianskej činnosti si zasluhuje, aby bola čo najvierohodnejšie zverejňovaná v plnom rozsahu, v zmysle jeho, vlastnou rukou napísaného životopisu. Uvádza ho v závere doktorskej dizertácie „De modo regenerationis vasorum“ (1770) v latinskom jazyku, týmito titulnými vetami: „Ja, urodzený a vysokoučený pán Peter Madáč, rodák z Uhorska, z obce Poloma v Gemerskej stolici, ctihodný kandidát lekárskej vedy, chcem pri tejto príležitosti hodnoverne rozvinúť zamotané kĺbko môjho, po vzdelaní a vedomostiach chtievého úsilia a času, použitého počas mojich chvályhodných viacerovedných štúdií a podať svedectvo o mojom doterajšom behu života“ (Csillag, J.)

Titulná strana dizertačnej práce Petra Madáča

PETER MADÁČ (Madács, aj Madách Péter), narodený 28. februára 1729 v Polome (teraz Gemerská Poloma, okr. Rožňava) v Gemerskej stolici. Otec: Georgius (Juraj) Madáč, povozník, chudobný maloroľník, prirodzene vrodene inteligentný, chápatý muž, rozumel latinskej reči a údajne ovládal celú Bibliu. Patril medzi vážených občanov a susedia ho považovali za „mudroňa“. Bol dominantným a prísny patriarchom rodiny. Matka: Anna, rodená Hattwanská, rodáčka taktiež z Polomy.

Obaja rodičia boli skromní, bigotní evanjelici, v práci trpezliví, boli počestní a prirodzene jednoduchí občania. Rozprávali sa slovensky.

Gemerská Poloma, rodná obec Petra Madáča

Rýdzo slovenský pôvod a povahové črty, cnosti a svetonázor svojich rodičov syn Peter charakterizuje takto: „boli poctiví, svedomití, svojmu vierovyznaniu nadovšetko oddaní, v každej pracovnej činnosti vytrvalí, trpezliví, k poľnohospodárstvu - podstatnému zdroju živobytia pripútaní ľudia. Táto charakteristika je vlastná všetkému rodu Slovákov (omnis gens Slavonica)“.

8 ročný Peter, pravdepodobne kvôli kamarátom - katolíkom, uprosil rodičov, aby ho r. 1737 dali zapísať do 1. triedy rím. kat. národnej školy v Polome. Čítať, písať, rátať, spievať, recitovať a modliť sa po slovensky aj po latinsky ho naučil učiteľ Jan-kovič. Pod vplyvom náboženských evanjelických rodičov a pána farára, 10 ročný Peter, r. 1739 prestúpil do všeobecne uznávanej evanjelickej národnej školy vo Vyšnej (nie Hornej) Slanej, blízko Dobšinej. Tam pôsobili Slováci, ev.a.v. farár Stehlo, učiteľ aritmetiky, slovenskej gramatiky a literatúry Oláh a Ursíny. Svoju náchylnosť k náboženskej výchove, k cirkevným obradom a zvyklostiam Peter Madáč vysvetľuje takto: „Rodičia ma láskyplnou a starostlivou výchovou, ako aj svojím prikladným kresťanským životom neustále viedli k Božej láske, k osvojeniu si cností a k ich cibreniu. Už od detského veku usmerňovali moje myslenie, city a záujmy na štúdium teológie.“

Vyšná Slaná, v r. 1739 sídlo slovenskej ev. a. v. národnej školy

Peter Madáč, na želanie svojho otca sa mal stať evanjelickým duchovným pastierom-farárom. Vo vzdelávaní vyššieho stupňa pokračoval v Štítniku. Pod vedením chýrečného pedagóga Turbelu, usilovne študoval latinský jazyk, gramatiku, rečníctvo a katechetiku. Osvojoval si aj nemčinu, v ktorej sa zdokonaľoval čítaním nemeckej literatúry. Keďže ho otec nedokázal zaopatriť odevom, stravou ani učebnicami, Peter prijal skromne platené miesto školského kuriča.

Nemecký jazyk Petra Madáča zaujal a podnietil ho r. 1744 pokračovať v stredoškolskom štúdiu na nemeckom gymnáziu v Kežmarku. Medzi jeho obľúbené predmety patrila poetika, gréčtina, zemepis, história a rétorika. Žiaľ, Peter r. 1747, keď plnými zmyslami, dychtivo nasával vedomosti z rozličných vedných odborov, ostal bez finančných prostriedkov, bez pomoci rodičov aj mecenášov. Úplná chudoba ho prinútila gymnázium v Kežmarku opustiť a nájsť si, aspoň na čas, príležitostnú platenú prácu. Takmer dva roky

Štítnik, pôsobisko chýrečného pedagóga Turbelu

Nemecké gymnázium v Kežmarku v r. 1744

slúžil, nádenničil striedavo vo Vyšnej Slanej, v Štítniku a v Kežmarku, kde učiteľom, žiakom vyšších ročníkov, aj pastierom a ich ženám, vykonával tie najpodradnejšie, fyzicky namáhavé práce. Keď si zarobil na ďalšie školovanie, r. 1749 pokračoval na gymnáziu, pre zmenu v Levoči. Ani tam sa s úrovňou nadobudnutých vedomostí neuspokojil. O svojom stredoškolskom štúdiu nižšieho stupňa sa Peter vyjadril: „*Na školách v Štítniku 1742-4, Kežmarku 1744-9, Levoči 1749-50 som sa dokonale naučil jazyky latinský, grécky, hebrejský*

a nemecký. Maďarský jazyk, ktorý som vôbec neovládal, rozhodol som sa študovať na chýrečnom reformátskom gymnáziu v Debrecíne. Od r. 1750 som s obdivom a úctou nasával bohaté vedomosti od skupiny erudovaných, skúsených profesorov-vedcov. Z nich ma obzvlášť zaujal profesor Hatvani. On ma uviedol do základov astronómie, skúmania vplyvu nebeských telies na ľudský organizmus, špeciálne na dojčiacie matky a dojčatá. Bádanie v príslušných vedných odboroch biológie, fyziológie a patológie ma natoľko ovplyvnilo a nadchlo, že som sa rozhodol zameniť svoju profesijnú teologickú budúcnosť za medicínsku. Chcel som sa stať lekárom.“ Peter Madáč netušil, že pokým tento svoj ušľachtilý zámer uskutoční a dosiahne cieľa v po-

dobe lekárskeho diplomu, ubehne 20 rokov váhania, prerušovaného štúdia, cestovania, útrap, biedy i živorenia.

Počas štyroch rokov pobytu v Debrecíne, vzniklo medzi profesorom Hatvanim a Petrom mimoriadne dôverné, priam rodinné puto. Hatvani sa stal Petrovým mecenášom, inšpirátorom na vysokoškolské štúdium. 21 ročný Peter Madáč r. 1754 v Debrecíne zmaturoval. V jeho ťažkej dileme vo voľbe odborného vzdelávania a celoži-

Debrecín

votného povolania však čím ďalej tým viac prevládal odklon od teológie k vedným odborom medicíny.

Čerstvý maturant sa z Debrecína vrátil domov do Polomy, aby oznámil rodičom, že už sa nemieni stať farárom, ale lekárom. Prísneho konzervatívneho otca Madáča synovo prekvapivé rozhodnutie tak nahnevalo, že po márnom naliehaní, výčitkách a vyhrážkach, svojho neposlušného a nevďačného potomka

vykázal z rodného domu. Vznešený pán Ján Rátaj, v snahe získať obľúbeného, slušného mládenca Petra do kruhu svojej rodiny, ponúkol mu jednu zo svojich troch dcér za manželku. Peter toto gesto, s odôvodnením uprednostnenia vysokoškolského štúdia, neprijal. Pobral sa za svojím cieľom „do sveta“.

Mater ho požehnala krížikom na čelo a povzdychom: „*Chod' syn môj vo svet šíroký, keď už raz tak byť musí, to naše plemä slovenské i tak sa v biede dusí...*“

II.3. Wroclaw

Zmätený vyhnanec, nerozhodný študent, chudobný 25 ročný slovenský mládenec, nevedný prečo sa rozhodol pre mesto Wroclaw (Vratislav). Na tamojšej univerzite chcel študovať medicínu. Po príchode do „mesta nádeje“ ho staniční zlodeji okradli. Prišiel o všetku skromnú výbavu. Bez nej a s prázdnu kešeňou nemohol pomýšľať na realizáciu svojho plánu. Aby získal aký-taký finančný základ, prijal ponuku profesora Alžbetinského gymnázia vo Wroclawi, Burgiusa, že namiesto Akadémie sa môže zdokonaľovať v štúdiu znova na gymnáziu, že mu poskytne ubytovanie, stravu a sprostredkuje aj zamestnanie. Peter v tomto prívetivom prostredí vyššieho gymnázia a rodiny profesora Burgiusa, pod krycím menom Pistričáni, strávil štyri roky štúdia, prevažne farmácie. Pracoval v školskej lekární ako pomocný lekárnik, súčasne plnil aj povinnosti vychovávateľa v gymnaziálnom internáte. Po štyroch rokoch Peter konštatoval, že jeho úspory z chabých zárobkov zďaleka nepostačujú na univerzitné štúdium. Vďaka účinnej finančnej i morálnej podpore svojho mecenáša, profesora Hatvaniho z Debrecína, s ktorým bol Peter v trvalom písom-

Wrocław

nom styku, mohol svoj biedny údol oveľa ľahšie znášať.

Dôležitú úlohu v Petrovom živote zohrala jeho významná podporovateľka. Bola to staršia majetná vdova po kapitánovi cisárskej armády, Duciusová, ktorá sa ho ujala. Jej túžbou a želaním bolo prijať Petra za svojho syna. Pomáhala mu v odievaní, v živobytí i finančne. Preukazovala mu takmer takú lásku ako vlastná matka. Vyzdvihla ho z chudoby na slušnú sociálnu a spoločenskú úroveň. Keď vypukla rakúsko - pruská vojna a mesto bolo obliehané, vdova Duciusová, aby Petra chránila, prehlásila ho za svojho syna. Petrov vzťah voči jej materinskej láske a dobročinnosti sa však naštrbil. Zbožným želaním tejto Matróny totiž bolo, aby Peter študoval teológiu. On sa však už definitívne rozhodol pre medicínsku orien-

táciu. Na gymnáziu Sv. Alžbety iba z túhy po vedomostiach pokračoval v štúdiu teológie, dogmatiky, filozofie, matematiky, histórie, rečníctva a písomníctva. Z jazykov sa naučil poľsky a zdokonalil sa v hebrejčine. Získal titul magistra vo viacerých vedných odboroch a v zamestnaní postúpil na hlavného hospodára školy. O jeho teologických vedomostiach sa dozvedela cirkevná evanjelická vrchnosť v Budíne. Peter dostal od nej lukratívnu ponuku na okamžité obsadenie uprázdnenej farnosti. Keďže bola podmienená uzavretím, resp. stavom manželstva, s ospravedlním ju odmietol. V súvislosti s rakúsko-pruskou vojnou Petrovi hrozilo nebezpečie, že ho zverbujú za vojaka. Jediným východiskom bol odchod do azylu. Peter sa rozhodol pre Akadémiu v Halle.

Peter Madáč sa medzičasom so svojou mecenáškou, vdovou Duciusovou aj intímne zblížil, začo mu prisľúbila bohaté dedičstvo. Aj pobyt v Halle mu finančne zabezpečila. Okrem uniformy mu dala 150 korún. Keď od Petra vymámila záruku, že na Akadémii v Halle dokončí štúdium teológie a stane sa kňazom, pridala mu ďalších 300. Aj mestský senát mu poskytol 20 korunovú výpomoc. So slušným kapitálom v apríli 1759 odcestoval do Halle.

Na Akadémii usilovne navštevoval teologické Kolégium a s pomocou vrúcnej viery sa snažil utvrdzovať v danom sľube svojej mecenáške, že zotrúva pri voľbe duchovného povolania a stane sa kňazom. Udalosti sedemročnej vojny všetko zmenili. Pred hrozbou cisárskych vojenských nariadení o brannej povinnosti aj vysokoškolských študentov, načas zatajil svoj uhorský pôvod, prehlásil sa za Poliaka a pod krycím menom ušiel na Moravu, odkiaľ v októbri 1759 pricestoval do Wittenbergu.

II.4. Wittenberg

Peter Madáč, opäť pod vlastným menom, sa pri zápise na tamojšej univerzite, napriek predchádzajúcim sľubom a predsavzatiam, pokračovať v štúdiu teológie, rozhodol pre medicínu. Uvedomoval si, že zradil a oklamal svoju živiteľku a že možno navždy stratil aj priazeň rodičov, najmä otca. Tieto pocity a ťažkú dilemu, či konal správne, Peter psychicky nezvládol. Zrazu na všetko zanevrel, zatrpkol, cítil sa nešťastný, bol melancholický a bezradný. Našťastie, čoskoro sa ho ujal dobromyseľný a vplyvný univerzitný profesor, Rector Magnificus MUDr. Langguth, ktorý Petra z depresívneho psychického stavu nadobro vyliečil. V prvom rade zariadil, že Peter sa stal slušne honorovaným knihovníkom v univerzitnej knižnici. K tejto funkcii prislúchalo aj bezplatné ubytovanie, celodenné stravovanie aj 30 zlatiek štipendia za rok. Profesor Langguth poskytol Petrovi všetku potrebnú psychickú, odbornú, študijnú a „otcovskú“ pomoc. Citovo si veľmi dobre rozumeli, až sa stali priateľmi.

Madáč, vo funkcii knihovníka sa mal možnosť zoznámiť s novými poznatkami a smermi vo vývoji filozofie vedného odboru medicína. Humánna i veterinárska medicína zaznamenávala v 18. a začiatkom 19. storočia prelom vo vtedajšom me-

Wittenberg

nickom poňatí a vysvetľovaní normálnych i patologických stavov ľudských či zvieracích organizmov, jednoznačne ku prospechu modernej medicíny. Diela francúzskeho lekára a filozofa Juliána Offroyde la Metrie (1709-1751) „*Človek stroj*“ a vplyvného holandského lekára-fyziológa, profesora na univerzite v Leidane, Hermana Boerhave (1668-1738) „*Zázraky medicíny*“ (1708), ktoré vyšlo v 10-tich vydaniach a bolo preložené do mnohých jazykov, bolo akousi učebnicou mechanickej teórie funkcie orgánov. Človek, v porovnaní so zvieratím, predstavoval iba dokonalejšiu verziu technického zariadenia živého organizmu. Polemika, či dilema medzi nevedeckou mechanicou verziou anatómie a fyziológie ako spoločného

vedného odboru a modernými vedeckými poznatkami o samostatných medicínskych odboroch, boli jedným z podnetov na štúdium modernej medicíny u väčšiny adeptov na lekárskeho diplomu, Petra nevynímajúc. Zatiaľ, iba lekárske fakulty zahraničných univerzít ponúkali túto možnosť.

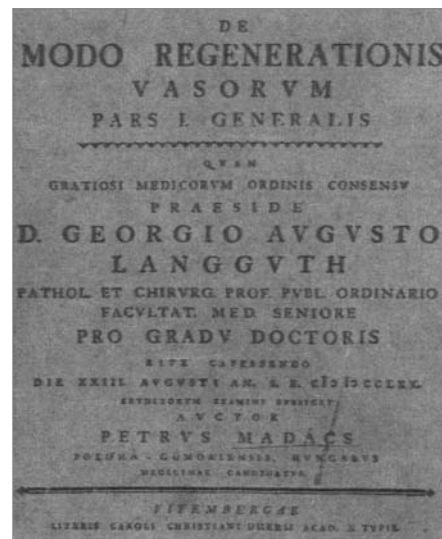
Petrovo intenzívne štúdium medicíny načas prerušilo obliehanie Wittenbergu a s ním spojené vojnové neprijemnosti, nedostatky, hlad a bieda. Podstatnú finančnú pomoc na štúdium a živobytie poskytlo v tom čase Petrovi Kubinyho štipendium z Košíc.

Profesor Langguth pokračoval vo svojej ušľachtilej starostlivosti o Petra. V snahe vytvoriť mu čo najpriaznivejšie študijné, sociálne a spoločenské podmienky, ustanovil ho za kustóda anatomického múzea univerzity a navrhol mu celoročné dekan-ské štipendium. Onedlho, r. 1763 posunul Petra do funkcie vrchného hospodárskeho dozorca Konviktoriu (univerzitný internát), s mimoriadnou ročnou odmenou 80 forintov. Peter sa tohto honoráru vzdal v prospech vojrovej charity. Za vynikajúce študijné výsledky poberal od r. 1764 mimoriadne štipendia a to od saského baróna Weltheima v sume 50 zlatých a od saského kniežatstva 131 zlatých ročne, čo mu zabezpečovalo slušné živobytie.

Po absolvovaní kompletného štúdia medicíny, v lekárskej praxi pokračoval už vo wittenberskej nemocnici. Po roku, keď minul všetky svoje finančné úspory, odcestoval do Wroclawi. Madam Duciusová vierolomného „syna“ Petra neprijala, dokonca sa ho zriekla a vylúčila zo svojho testamentu. Sklamany Peter sa rozhodol vrátiť sa k rodičom do Polomy a pokúsiť sa udobriť s otcom, zároveň ho poprosiť o finančnú výpomoc. Otec mu dal 2 zlatky milodar, ale namiesto pomerenia a odpustenia ho opäť vykázal z domu.

Peter Madáč, zlostnou reakciou otca sklamaný a ponížený nevoľník-vyhnanec, sa cez Lipsko vrátil do Wittenbergu. Tam predal všetky svoje učebnice, okrem toho si privyrobil výnosným honorárom za korektúru jednej, v českom jazyku vydávanej odbornej knihy. So slušnou sumou 230 zlatiek sa r. 1766 rozhodol odcestovať do Berlína, kde sa chcel zdokonaľovať a špecializovať v anatómii a chirurgii. Drahé štúdium a živobytie v Berlíne ho po pol roku finančne vyčerpal, takže znova trpel hladom a biedou. Na mecenášov mal však šťastie. Profesori Büsching, Gerhard, Gleditsch a ďalší mu odborné konzultácie, chirurgickú prax a čiastočne i stravu poskytovali bezplatne, za čo sa im Peter odvdčal vynikajúcimi výsledkami najmä v operačnej technike, pôrodníctve a v chémii. Chýr o jeho lekárskom nadaní sa rýchlo šíril aj v Uhorsku. R. 1767 Petra Madáča pozvala barónka Hellenbachová do Banskej Štiavnice za jej „medic aulista“- dvorného lekára. Ponuka bola však podmienená zrušením, resp. vykúpením Petrovho poddanstva, či nevoľníctva. Napriek jeho úpenlivej písomnej prosbe adresovanej otcovi, aby tak učinil, otec Madáč ju kategoricky odmietol splniť. Peter sa rozhodol ostať v Berlíne, kde sa pripravoval na záverečné štátne skúšky, koncipoval svoju dizertáciu, doučoval žiakov tamojších stredných škôl a z finančných darov vďačných majetných rodičov sa živil.

Záverečné štátne skúšky s vyznamenaním absolvoval na univerzite vo Wittenbergu a po excelentnom prednese a obhajobe svojej dizertačnej práce o regenerácii ciev, bol 41 ročný Peter Madáč z Polomy v Gemerskej stolici, dňa 24. augusta 1770, pred akademickým senátom, ktorému predsedal Petrov dobrodinec, mecenáš a priateľ, profesor patológie a chirurgie Georg August Langguth, slávnostne promován na doktora medicíny. So šestnásť rokov trvajúcim štúdiom v cudzine, no najmä s univerzitou vo Wittenbergu, sa lúčil týmto vyznamenaním: „*Po ťažkých, bolestných útrapách a prekážkach, ktoré som vo vytrvalej snahe úspešne zavŕšiť svoje medicínske štúdiá*

Doktorská dizertácia P. Madáča o regenerácii ciev

musel prekonať a pretrpieť, mám teraz jednu jedinú túžbu - vrátiť sa do svojej vlasti, do milovaného domova. Svoj ďalší osud, svoje životné cesty zverujem do vôle dobrotivého Pána Boha, tak, ako som činil doteraz. Pevne verí a dúfam, že On bude mojim spoľahlivým životným kormidelníkom.

Teba, Wittenberská Alma Mater, ktorá si mi bola nadovšetko vzácna, ostatný raz pozdravujem. Rozkvitaj kvetmi dráhamov vzdelania aj s mojimi dobrodincami a mecenášmi na veky! Nikdy na Teba nezabudnem, ostanem Tvojim vďačným, na život a na smrť oddaným synom. Ty si živé žriedlo vedy a poznania, Ty si tá láskavá Matka“. (Csillag, I, 1964)

II.5. Návrat do vlasti

MUDr. Peter Madáč sa r. 1771 cez Viedňu a Bratislavu, kde si musel najprv vybaviť úradné povolenie na trvalý pobyt v Uhorsku, vracal do milovanej vlasti, nádherného Gemera, rodnej obce Poloma a v kútiku duše dúfal, že aj do rodičovského domu. Plný vďaky a pokory, kľaciač prosil svojho otca o odpustenie za svojvoľnú zámenu otcom želaného teologického štúdia a kňazského povolania za medicínske, s výsledkom lekárskeho diplomu. Otec, hlboko dojatý synovou ľútosťou, vytrvalosťou, doktorským titulom a vynikajúcou povestou lekára- odborníka, zabudol na svoje tvrdé slová a skutky voči synovi v minulosti, úprimne a srdečne sa objali a navždy sa pomerili.

Po krátkom pobyte u rodičov, MUDr. Peter Madáč začal svoju lekársku prax vykonávať v Štítniku, okr. Rožňava. Vďaka jeho ochote, pohotovosti i úspešným liečebným zákrokom si ho občania a taktiež stoliční hodnostári v širokom okolí rýchlo obľúbili, uctili a vážili. Najprv svojho otca vykúpil spod poddanského jarma, následne aj on sám sa stal slobodným občanom. Po roku pôsobenia v Štítniku prijal pozvanie magistrátu mesta Rožňavy, ktoré mu udelilo mestské výsady a menovalo ho za magistrátneho chirurga s titulom čestného občana mesta Rožňava. Stoličná vrchnosť ho však nenechala dlho v Rožňave. R. 1772 bol MUDr. Peter Madáč vymenovaný za úradného lekára-fyzikusa Liptovskej stolice, so sídlom v Liptovskom Svätom Mikuláši. Tam sa svedomito a úspešne ujal úlohy vedúceho lekára, zodpovedného v prvom rade za zábranu šírenia sa nákazlivých chorôb ľudí a zvierat.

Mária Križárová - Madáčová

MUDr. Peter Madáč

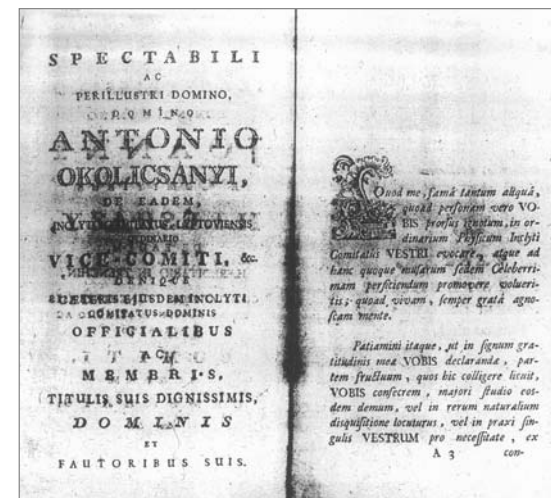
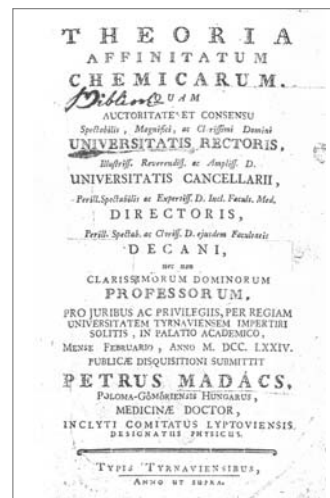
Pracovne sa mu darilo, citovo mu však chýbala rodina, bol sám. Rozhodol sa ukončiť mládenecký život a založiť rodinné hniezdo. V roku 1773 sa zosobáňil so svojou láskou, chudobnou dievčinou Máriou Križárovou zo Štítnika.

II.6. Nostrifikácia

Po sobáši, v zmysle nového nariadenia uhorského kráľovského miestodržiteľstva týkajúceho sa uhorských občanov, ktorí získali akademické diplomy a tituly na zahraničných univerzitách, sa MUDr. Peter Madáč musel pripraviť na nostrifikáciu svojho lekárskeho diplomu na Lekárskej fakulte univerzity v Trnave. Po obhajobe druhého dizertačného spisu o úzkych súvislostiach chemických prvkov v živom organizme „*Theoria affinitatum chemicarum*“, mu 12. februára 1774 bol titul doktora medicíny ako aj výkon lekárskeho povolania na celom území rakúskej ríše potvrdený.

Voľný preklad nostrifikačného lekárskeho diplomu z r. 1774, vydaného na Lekárskej fakulte Trnavskej univerzity:

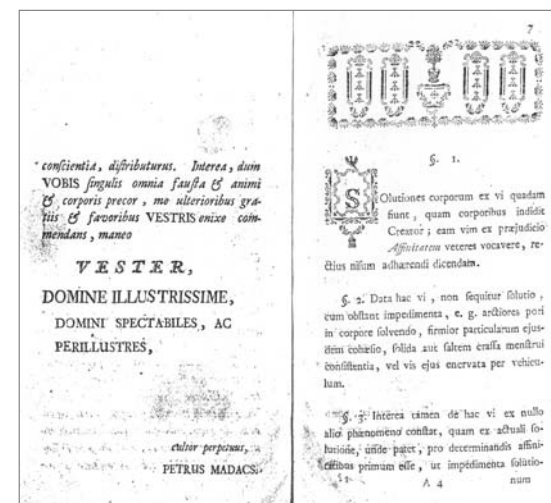
My, nemenovaní správca a dekan Lekárskej fakulty životodarnej a veľmi slávnej kráľovskej Trnavskej univerzity v Uhorsku, dávame na známosť a oznamujeme všetkým, ktorých sa to týka, chvályhodné a veľmi užitočné nariadenie, ktorým bolo na základe dekrétu, najvznešenejšej cisárovniny a kráľovny Márie Terézie láskavo rozhodnuté, že ten z lekárov, ktorý sa chce venovať všeobecnému spoločenskému prospěchu a praxi a chce byť opätovne promován na doktora medicíny, ako je to zároveň formulované v nariadeniach najsvätejšieho majestátu a chce sa tomuto povolaniu venovať na území Uhorského kráľovstva, mal by byť prijatý do verejnej služby. Predtým však nech sa podrobí všetkým prísny skúškam a zákonným spôsobom nech obdrží svedectvo o svojom vzdelaní a lekárskej diplomom, získaným na univerzitách v zahraničí. Keď teda Peter Madáč z Polomy v Gemerskej stolici preukázal, že vykonal predošlú chvályhodnú skúšku pre lekárov - doktorov medicíny, predložil dizertáciu a dostatočné dokumenty o svojom počestnom pôvode, v obvyklom

časе absolvoval predpísané skúšky, predložil svedectvo o svojich dobrých mravoch a počestnom živote, pokorne požiadaval možnosť vykonať nostrifikačný protokol. A my, teda chcúci vyhovieť jeho najúctivejšej žiadosti, stanovili sme mu termín skúšok na dni 10. a 11. februára v nižšie uvedenom roku.

Napokon, v prítomnosti pánov Johanna Gilga z Gilgenburgu, správcu slávnej Lekárskej fakulty, Václava Trnku z Křovic, toho času ctihodného dekana a zároveň profesora anatomie, Jakuba Winterla, cisársko-kráľovského profesora chirurgie a pôrodnictva, Jozefa Plecka, profesora medicíny a epidemiologie, ako aj ďalších dvoch profesorov výkonu úradnej medicíny. Skúšaný Peter Madáč v riadnom čase predložil svoju vedeckú dizertáciu „*Theoria affinitatum chemicarum*“, nielen správne, ale i presne odpovedal na položené otázky a tak za všeobecného súhlasu predložil dostatočné dôkazy svojej vzdelanosti, skúsenosti a zručnosti v odbore humánnej i veterinárskej medicíny.

A tak, na základe nám udelenej právomoci najvznešenejšou cisárovnou a kráľov-

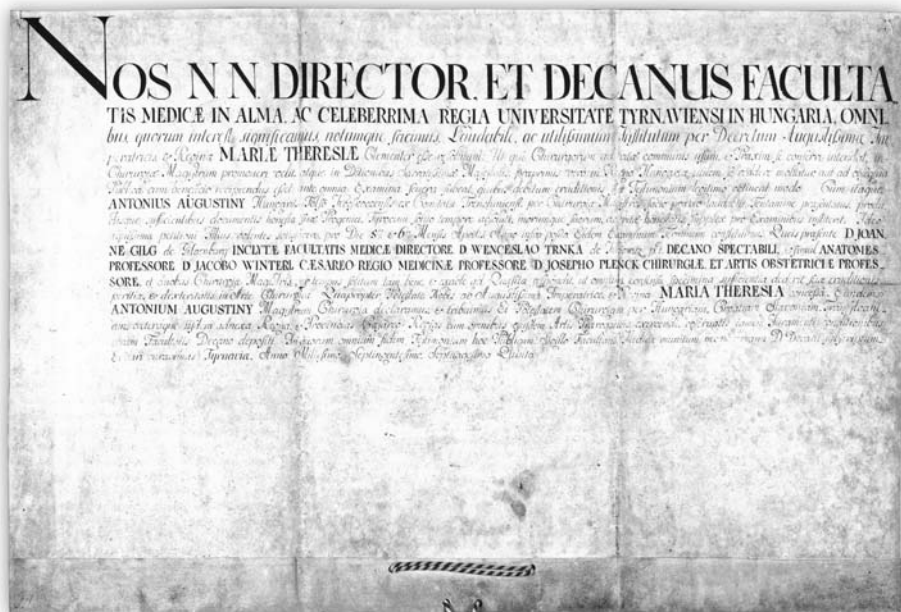

Nostrifikačná dizertácia MUDr. Petra Madáča, obhájená v roku 1774 na Lekárskej fakulte Trnavskej univerzity

nou Máriou Teréziou, vyhlasujeme tohto Petra Madáča za doktora medicíny a udeľujeme mu právomoc vykonávať úradnú lekársku prax fyzikusa v Uhorsku, Chorvatsku, Slavónsku, Sedmohradsku a v ostatných k Uhorsku pripojených kráľovstvách a cisársko-kráľovských provinciách, so všetkými právami patriacimi k tomuto odboru, dodržiavajúc pritom pravidlá a podmienky prísahy, ktorú zložil pred dekanom fakulty.

Na potvrdenie dôveryhodnosti tohto všetkého sme sa postarali odovzdať mu toto verejné svedectvo, opatrené pečaťou Lekárskej fakulty a podpísané rukou pána dekana. V Trnave, roku 1774. Václav Trnka z Křovic, rytier Svätej ríše rímskej, kráľovský profesor anatómie, t. č. dekan, v. r.

Vzápätí MUDr. Madáč prijal z rúk vicišpána menovací dekrét za stoličného lekára Liptovskej stolice. Napriek tomu, že v Liptove bol s prostredím úradom i súkromným rodinným životom spokojný, napriek vynikajúcim kontaktom s osvietenými páňmi Jánom Illéshazim - dedičom a grófom Trenčína a Liptova, ako aj s Antonom Okoličánim - dvorným komorníkom, viceordinárom a grófom Liptova, aj s ostatnými významnými osobnosťami Liptovského Magistrátu, sa MUDr. Madáč, po dvoch rokoch úspešnej činnosti s Liptovom rozlúčil.

Nostrifikačný lekársky diplom MUDr. Petra Madáča z r. 1774 s pečaťou Lekárskej fakulty Trnavskej univerzity

II.7. „Najkrajší kút v šírom svete je moja rodná zem...“

... „Pozrite len bratia moji, tie utešené dediny a mestá medzi plodonosnými sadmi a zelenými horami, páčte len tie zámky, ako sa vynášajú dumným zamračeným čelom do výšavy na vysokých kopcoch. Ohliadnite sa dokola a radosťou strieľajúcim okom pozdravte tam na polnoci hoľu Volovec a zámku podobný Radzim, tu na západe junáckej podoby Kohút a na poludní Sinec. Vdychajúc do seba čerstvé povetrie z ich kvetnistých úbočí k vám zavievajúce, zavolajte so mnou ešte raz - VITAJ MI KRAJ RODINNÝ, KRAJ GEMERSKÝ!“

MUDr. Peter Madáč sa aj s rodinou presťahoval do sídla Malohontianskej stolice, do Rimavskej Soboty. Magistrát mu poskytol samostatný rodinný dom s veľkou záhradou pozdĺž toku rieky Rimavy. To prostredie sa Madáčovcom veľmi zapáčilo, zamilovali si ho a nažívali v ňom v pokojnom a plodnom manželskom súžití. Narodilo sa im trinásť detí, žiaľ, osem z nich zomrelo. Vychovali a vyštudovali troch synov a dve dcéry. Syn Daniel Madáč sa stal úspešným lekárom- chirurgom, mladší Samko Madáč farmaceutom. Najmladší Peter v čase otcovej smrti študoval filozofiu v Bratislave. Staršia dcéra sa vydala za dôstojného pána Andreja Zvaru do Hrušova, najmladšia Katarína ostala na pomoc mame v domácnosti.

Občania historického územia Malohontu (od r. 1786 Gemerskomalohontu) mali v osobe Petra Madáča, od r. 1776 až do r. 1802 vynikajúceho úradného stoličného lekára - fyzikusa. Madáč túto trojrozmernú funkciu a činnosť vykonával 26 rokov.

Nebola to ľahká a jednoduchá práca. Ako lekár, chirurg a pôrodník, popri úradnej funkcii v plnom rozsahu vykonával aj všeobecnú lekársku prax v meste aj v širokom okolí. Z titulu úradného lekára bol v prvom rade povinný sa venovať verejnému zdravotníctvu a ochrane zdravia ľudí pred nákazami. Z titulu úradného lekára fyzikusa, bol na základe zdravotníckeho zákona „Generale in re sanitatis

Rimavská Sobota, sídlo Gemerskomalohontianskej stolice

normativum“ z r. 1770 povinný sledovať a diagnostikovať v tom čase sa vyskytujúce nebezpečné nákazlivé choroby zvierat, vypracovať a úradne nariaďovať ochranné opatrenia na zábranu ich neobmedzeného šírenia, kontrolovať dodržiavanie nariadených preventívnych liečebných a asanačných opatrení. To aj pre stoličného lekára-fyzikusa Petra Madáča znamenalo, že musel doštudovať a ovládať najmä anatómiu, fyziológiu, patológiu a epizootológiu hospodárskych zvierat, čiže, základy

zverolekárstva. MUDr. Madáč sa z titulu fyzikusa ujal aj tretej funkcie-lekárnickej. V lekárskej praxi používal frekventované komerčné farmaká, ale niektoré lieky vyrábala sám, podľa vlastnej receptúry.

74 ročný stoličný lekár-fyzikus sa zriekol svojej úradnej funkcie, ukončil aj aktívnu činnosť praktického lekára, chirurga i pôrodníka, požiadal o dôchodok, ktorý od r. 1802 užíval v obľúbenom domácom rodinnom prostredí. Nie však nadhlo. 24. novembra 1805, vo veku 77 opustil rodinu, dom a záhradu pri Rimave navždy. Jeho ušľachtilá duša odišla do Večnosti. Príčinou jeho náhleho sklonu bola akútna hnisavá pľúcna infekcia, ktorá sa v tej dobe medikamentózne nedala zvládnuť. MUDr. Petra Madáča, s najvyššími cirkevnými, občianskymi poctami pochovali dôstojný pán Samuel Kuzmány, V.D. RimavskoSobotský minister a senior malohontianskeho seniorátu a Michal Szabó, V.D. minister z Vyšného Skalníka, významnou kázňou, prednesenou v maďarskej i slovenskej reči. Pohrebné obrady na pamiatku zosnulého sa konali v ev. a v chráme v Rimavskej Sobote. (Feješ, J. 1807)

II.7.1. MUDr. Peter Madáč - lekár

Úctyhodný počet historiografov sa v odborných článkoch i obsiahlejších dielach zaoberal, okrem životopisu, aj špecializovanou medicínsko-vednou činnosťou MUDr. Petra Madáča, počas jeho univerzálnej i úradnej lekárskej praxe. Madáč výsledky svojich, často aj nemedicínskych záujmových skúmaní a pokusov taktiež publikoval.

Ambíciou tohto historiografického spisu nemá byť zopakovanie toho, čo už bolo napísané a zverejnené. Preto v tejto stati uvediem Madáčove záujmy, diela a zásluhy iba heslovito.

MUDr. Peter Madáč sa systematicky a dômyselne venoval odbornému vzdelávaniu zdravotníckych pracovníkov, najmä pôrodných báb, organizovanému šíreniu zdravotníckej osvety medzi ľuďmi, propagácii osobnej, pracovnej i bytovej hygieny, aktívnej individuálnej starostlivosti o svoje zdravie, ochrane pred teritoriálne rozsiahlymi a plošne sa šíriacimi infekčnými chorobami (kiahne), prevencii (očkovaníu) proti kiahňam, rekvifikácii pôrodných báb podľa stupňa odborného vzdelania na pôrodné asistentky, a iné aktivity. Petra Madáča viacerí historiografi zaraďujú medzi priekopníkov, resp. zakladateľov verejného zdravotníctva na Slovensku (Augustínová, E., 2009)

II.7.2. MUDr. Peter Madáč - fyzikus

Panovníčka rakúskej ríše, cisárovná Mária Terézia v 1. zdravotníckom, zákone, vydanom r. 1770, v § 9 zverila stoličným (komitátnym) a mestským lekárom - fyzikusom do ich pôsobnosti aj povinnosť vedenia boja proti nákazlivým chorobám zvierat. V praxi to znamenalo, že fyzikus musel priebežne sledovať zdravotný stav hospodárskych zvierat na celom, jemu zverenom administratívnom územnom celku.

V prípade výskytu hromadného onemocnenia zvierat, príp. ich uhynutia,

- a) musel vedieť diagnostikovať o akú infekčnú chorobu ide,
- b) musel bez meškania vypracovať záväzné pokyny pre chovateľov ako majú chrániť zatiaľ zdravé, liečiť choré a asanovať uhynuté zvieratá,
- c) musel bez meškania vypracovať záväzné pokyny pre obecné, mestské i stoličné (komitátne) zastupiteľské rady, resp. úrady, ako majú predchádzať rozširovaniu sa nákazy mimo katastre obcí, miest či stolíc,
- d) fyzikus bol povinný o zdravotnom stave hospodárskych zvierat, ako aj o nariadených zdolávacích opatreniach podávať úradné hlásenia „relatio physica“ kráľovskému protomedikovi.

Peter Madáč, počas svojho štúdia vo Wittenbergu, sa v súvislosti so štúdiom epidemiológie a protiepidemiologických opatrení pri výskyte infekčných chorôb ľudí, nevyhnutne zoznamoval aj s hromadne a plošne prebiehajúcimi nákazami zvierat v druhej polovici 18. storočia v Európe. V prvom rade išlo o druhú vlnu moru hovädzieho dobytku a o rýchlo sa šíriacu slintačku a krívačku hovädzieho dobytku. Madáč, vychádzal z ediktu pápeža Klementa XI. (1649-1721) o jednotnom a záväznom spôsobe potlačovania nákazy podľa návrhu opatrení, ktorých autorom boli profesor univerzity v Padove Bernhard Ramazzini (1633-1714) a pápežov osobný lekár Giovanni Lancisi (1652-1720). Opatrenia podľa Lancisiho, ktorému sa v dejinách veterinárskej medicíny prisudzuje čestné označenie „zakladateľ veterinárskej zdravotnej polície“, vychádzali z predpokladov anglického lekára Thomasa Sydenhama (1624-1658), že nákaza sa do živého organizmu dostáva zvonku a nie je dôsledkom pôsobenia jedu, ktorý samovoľne vzniká vo zvierati.

Postupy eradikácie moru hovädzieho dobytku podľa zásad pápežského ediktu boli správne. Najmä britskí lekári boli pri zavádzaní nových, už na vedeckom základe vypracovaných ochranných opatrení proti moru veľmi aktívni a úspešní. Podarilo sa im nákazu vo V. Británii v 18. storočí zlikvidovať. Úspešný boj britských lekárov so zvieracími nákazami sa stal dôvodom na oficiálne prehlásenie britskej vrchnosti, že „lekár je v dobe vypuknutia moru hovädzieho dobytku prospešnejší svojej vlasti v úlohe zverolekára, ako v úlohe lekára“.

MUDr. Peter Madáč, úradný stoličný lekár - fyzikus, v dobe vypuknutia nebezpečnej nákazy slintačky a krívačky hovädzieho dobytku, v jeseni 1778 v obci Slavošovce, v Gemerskohontianskej stolici, bol dostatočne erudovaný odborník aj vo veterinárskej epizootológii. Bez meškania vypracoval správu (hlásenie) o výskyte a priebehu nákazy, podrobne popísal jej príznaky a vypracoval pre chovateľov, resp. držiteľov hovädzieho dobytku všeobecne záväzné pokyny, čiže prvé ochranné a zdolávacie opatrenia proti slintačke a krívačke v Uhorsku. MUDr. Madáč ich predložil miestodržiteľskej rade malohontianskej stolice v Rimavskej Sobote na schválenie. Stalo sa tak 21. novembra 1788 vo forme nariadenia č. 45.564. Bolo publikované tlačou v latinskom, nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku. Madáčove vzo-

rové ochranné a liečebné pokyny a návody boli vzápätí posúdené aj kráľovskou miestodržiteľskou radou v Budíne, schválené a vyhlásené za uplatňovateľné na celom území Uhorska (Kóssa, J. 1904).

Madáč v tej dobe popisoval slintačku a krívačku (aphtae epizooticae) ako dve samostatné nákazlivé choroby, ktoré sa často prejavovali u hovädzieho dobytku súčasne, ale aj nezávisle jedna od druhej, buď iba ako slintačka, bez krívačky a naopak. Obe choroby mali charakter nebezpečnej nákazy. Preto boli vypracované a odporúčané dva spôsoby a postupy pre chovateľov na zvládanie týchto nákaz. Opatrenia, publikované aj v staroslovenčine mali titul: „Sprawa o Bolenj ust a Nohbolenj rožnýho statku a gehu hogenj“, mali dva oddiely: „I. O bolen j ust hogenj“ a „II. O bolenj a hogenj Rán na nohách“.

II.7.3. Relatio physica

(Doslovný preklad úradného hlásenia originálu v starej nemčine do terajšej hovorovej slovenčiny)

1. Vážený komitát! (Stoličné miestodržiteľstvo)

V najhlbšej poslušnosti som mal tú česť dať na vedomie správu o epidémii rožného statku, ktorá vypukla v Nagy Szlabos (Slavošovce).

1. Epidémia začala 30. augusta.
2. Na chorom dobytku boli spozorované nasledovné príznaky:
 - a) Dobytok bol napadnutý kašľom, hlavne kravy (medzi nimi sa ale nachádzali už 3 dvojročné teliatka), kašeľ trval 3 až 4 týždne, chuť do jedla je počas tejto doby dobrá. Potom ale nasleduje zimnica, ktorá trvá 2 aj 4 hodiny: statok dostal triašku celého tela a padal pritom. Teplota naďalej pretrvávala, prežúvanie sa celkom stratilo, smäd je veľký, často sa pije, oči sú červené a lesklé. Dýchanie je krátke a rýchle, zviera neustále leží, niekedy sa snaží postaviť na nohy, ale je prislabé a bezmocné. 1 až 2 dni pred smrťou dostanú tieto zvieratá konvulzie končatín, hlava je ťahaná proti chrbtu, dych sa skracuje a oslabuje, potom nasleduje smrť.
 - b) Z očí tečie u niektorých z nich hnisavá hmota, čo som ale spozoroval len u dvoch; u zvyšných boli oči suché a biela kožka na očiach bola zapálená a tmavočervená.
 - c) Z nosa vytekal hlien olovenej farby, bez zápachu a to vo veľmi malom množstve.
3. Pri 4 pitvách len na kravách, som zistil nasledovné:
 - a) Papuľa a jazyk sú pokryté ťahavým hlienom olovenej farby; v strede, po bokoch, ani na koreni jazyka neboli plesne ani vrede.
 - b) Priedušnica a hltan boli bez neprirozených nálezov.
4. V hrudnej dutine sa ale ukázali nasledovné:
 - a) Žltá voda, ktorej bolo viac ako za pivný pohár
 - b) Pľúca boli fľakaté, čierne, gangrenózne a tvrdé
 - c) Pravý a ľavý pľúcny lalok boli prirastené až k 6. rebro a to tak silno, že sa dali ťažko uvoľniť aj nožom, pritom zapáchali, ale boli bez hnisu

- d) Srdce, slezina a pečeň mali svoje prirodzené zloženie, len žľčovody boli zúžené a stiahnuté
 - e) Žľčník bol u dvoch taký plný a nezvyčajne veľký, že žľč dosahovala polovicu objemu.
5. Prehliadka vnútorností v brušnej dutine:
- a) Hoci som si dal veľkú námahu všetko dôkladne vyšetriť, žalúdky, črevá som pozrel zvonka aj zvnútra, nezbadať som na nich zápal, ani rozklad, ani gangrénu
 - b) Prvý žalúdok bol poloprázdny, pritom ale nafúknutý
 - c) V druhom žalúdku bolo len málo potravy, ale bol tiež nafúknutý
 - d) Tretí bol scvrknutý, mäkký, strávenej potravy bolo málo, bola mäkká a vlhká
6. Zvonka a na koži neboli žiadne vyrážky. Ďalšie javy: nafúknuté a na ohmat mäkké brucho. Takže táto choroba sa dá nazvať čírym zápalom pľúc.

Podstata (zdroj) choroby

1. Neďaleko dediny sa nachádza močaristá lúka, na ktorej voda v lete zapácha a na túto lúku sa dobytok často vodí. Starostovi som prikázal túto lúku a močiar vysušiť kopianím kanálov.
2. Dojný statok bol tento rok vodený do hôr, kde boli na 5-6 hodín od dediny ráno od deviatej do poobedia do jednej; keď dobytok ležal, bol vystavený letným horúčavám, ktoré sme tento rok mali, aj keď síce v údolí, kam bol dobytok hnaný na napájanie a kde je najčistejšia a najlepšia voda; pastier ale často z nebalosti a lenivosti nechal dobytok k zvyčajnému napájadlu, ale k bližšiemu miestu, kde je ale stojatá a zapáchajúca voda. Roľníci dávajú najväčšiu vinu za vypuknutú chorobu pastierovi.
3. Posledné a najväčšie zlo, ktoré som spozoroval uprostred dediny a ktoré je najväčším nedostatkom nielen u dobytku, ale aj u ľudí - ženy roľníkov si robili močidlá kde rosili a močili vlastné konope. Sčasti stojatá voda, sčasti aj konope dáva najväčšiu „hnilobu“, šíriaci zápach, takže obyvatelia žijúci blízko vody sa neodvážili kvôli veľkému zápachu otvárať okná. A často sa mohlo stať, že dobytok pil z tejto vody, keď bol hnaný popri nej. Aj tu som vyzval na odvedenie tejto stojatej vody.

(Obec Nagy Szlabos- terajšie Slavošovce, okr. Rožňava. V tom čase mala 140 domov s počtom cca 850 obyvateľov, zväčša ev. a v. vierovyznania, hovoriacich slovensky. Obec bola pod panstvom zemianskeho rodu Jána Draveckého. R. 1765 takmer celá vyhorela, ale do konca 18. stor. bola väčšina obytných domov a hospodárskych budov obnovená. Chovatelia vlastnili okolo 120 kusov hovädzieho dobytku, zväčša nenáročného červenostrakatého plemena, najmä kvôli mliečnej produkcii a bezproblémovej reprodukcii. Dojnice produkovali 8-12 litrov mlieka denne. Chov pincgauského dobytku bol v začiatkoch. - pozn. autora)

Predbežné opatrenia

1. Izolovanie zdravých a chorých
2. Prebodnutie osrstenej kože prsného laloka (palear), do otvoru vsunutie koreňa čemerice čiernej (radix hellebori).
3. Múčne nápoje, na ktoré sa vezme 1 lóť liadku a 3 lyžice medu.
4. Medicína, ktorá pozostáva z 2 lóťov všeliaku hojivého, 2 lóťov omanu pravého, 1/2 lóťu antimonitu a 1 funtu medu; z tohto sa dávajú dobytku 2 plné polievkové lyžice zriedené s väčším množstvom vody.
5. Varený jačmeň s vínnym kameňom.
6. Oči sa často umývajú čistou vodou.

Úspech oznámim po mesiaci.

2. Vážení komitát!

Preskúmal som minulý týždeň silu vypuknutej nákazy rožného statku v obciach Darnya (Drňa), Simonyi (Šimonovce), Serke (Širkovce), Feled (Jesenské) a Jánossy (Rimavské Jánovce) v okr. R. Sobota a zjavne som určil, že je to slintačka spojená s krívačkou. Začala sa v Darnyi, Simoyi, Feled a Jánossy už začiatkom minulého mesiaca augusta, v Serke ale už na konci júna.

Všetok rožný statok, mladý i starý, je týmto chorobám vystavený:

- 1) Čo sa týka slintačky, len zriedka nachádzame na vonkajších častiach papule nejaké vyrážky. Iba na jazyku sa veľmi často nachádzajú pľuzgier, na ktorých plesne, na niektorých samé vredy, veľmi zriedka ale na spodnej časti jazyka hnisavý vred alebo morový vred. Ďasná boli odfarbené, ochabnuté, boľavé, ale bez kývania zubov; dych páchnuci. Pomaly začali žrať, až kým do 4 až 8 dní, podľa rázu choroby, prestali žuť a žrať. Tieto zvieratá majú hneď na začiatku hlienovitú a slizkú papuľu a často im vytekajú sliny, po čom nasleduje smútok a vyčerpanie. Len tie zvieratá v tejto chorobe kolabujú, ktoré dostávajú na spodnej časti jazyka hnisavé vredy a morové vredy, čím sa za 1 alebo 2 dni zadusia, ale niektoré sa aj uzdravia.
Na pitvu tohto skolabovaného dobytku som nemohol v týchto dedinách nájsť príležitosť.
- 2) Čo sa ale krívačky týka, je táto zmiešaná s hore uvedenou slintačkou. Zvieratá, ktoré sú ňou postihnuté, začínajú krívať. Paznechty sú horúce, vrátane mäsa nad nimi, ktoré sa potom zapaluje, opúcha a stáva sa bolestivým, z čoho potom vznikajú vredy buď v ryhách paznechtov, alebo v korunkovom kraji, alebo naraz na oboch.

Tieto vredy obsahujú zápachajúcu matériu, takže sa v nich čoskoro objavujú muchy a červy. V oboch prípadoch sa oddeľuje zrohovatená časť kože, s ktorou je zrastená.

Príčinou týchto chorôb je doterajšie veľké sucho, v dôsledku čoho tráva na stránach uschla. Pretože tu tieto zvieratá museli pchať papuľu nižšie dole, kde videli ešte niečo zelené, takže papuľa a ďasná boli suchou trávou popichané a dráždené,

čím po pritekaní štiav začali opúchať a hnisieť.

Tak to bolo aj s krívačkou týchto zvierat; pretože neprichádzal žiadny dážď, musela byť vyschnutými rastlinami neustále dráždená a zapalovaná koža okolo paznechtov.

Čo sa týka liečenia, použil som pri tom Wollsteinovu metódu a síce:

1. Pri slintačke - že sa zvieratám vymývala papuľa 3-4 x denne slanou octovou vodou, alebo vodou z varenej dubovej kôry a po každom umytí natierali vredy v papuli alebo na jazyku slaným medom; zvieratá ale v čase keď nemôže nič žrať treba kŕmiť múčnymi polievkami, ktoré sa mu musia vlievať niekoľkokrát denne so slanou vodou.
2. Pri krívačke sa ale zdravé zvieratá musia postaviť do tečúcej vody, dokým trvá horúčava, alebo tam, kde nie je tečúca voda, aspoň im často omývať nohy čerstvou studničnou vodou. Toto je tiež potrebné, aj keď už upadli do choroby, ale najviac keď začínajú krívať, aby sa opuch rozdelil. Akonáhle ale vzniknú vredy okolo koruny paznechtov, alebo medzi nimi, je potrebné tieto vymývať 2 x denne vodou s octanom olovnatým (pričom sa zmieša pol lyžice octanu s polovicou množstva vody), až kým sa to nezahojí. Octan olovnatý sa musí kúpiť v lekární, v žiadnom prípade neužívať vnútorne ani u zvierat, ani u ľudí.
Zachytil som, že sa tieto obidve choroby počas trvajúceho sucha veľmi rozšírili v dedinách okolo; preto chcem týmto požiadať vážny výbor, aby nechal toto liečenie všade publikovať.
Rimavská Sobota, 10. sept. 1788 - Petrus Madács, doktor med.
3. Liečenia oboch epidémií boli publikované v maďarskom a slovenskom jazyku.

II.7.4. Návod na liečbu slintačky a krívačky

O bolenj ust hogenj (o slintačke a jej liečbe)

1. Vezmi vínny, alebo iný dobrý ocot koľko chceš, zmiešaj ho na polovicu s vodou, máličko ho posol', s týmto roztokom vymývaj 3-4 razy denne jazyk, ďasná a celú papuľu zvierat'a. Aby sa ten úkon poriadne konal, sú potrební dvaja pomocníci. Keď je zvieratá uviazané, jeden z nich udržiava otvorené pysky, druhý vymýva. Vymývanie alebo vytieranie papule sa koná bez vytiahnutia jazyka, pomocou drevenej paličky, ktorej koniec rozštep, do rozštetu vsuň časť čistej handry, oviň ňou koniec paličky a potom handru pripútaj k paličke niťou. Takto pripravené natieradlo dôkladne namoč do pripraveného posoleného octového roztoku a zľahka vytieraj jazyk, pod jazykom, podnebie a celú papuľu zvierat'a. Zbytky krmiva a iné nečistoty pomocou vytieradla povyberaj z papule a znečistené vytieradlo dôkladne opláchni v druhej nádobe s čistou vodou. Opláchnuté vytieradlo vyžmýkaj, znova namoč do octového roztoku a pokračuj vo vytieraní papule zvierat'a. Aby sa rany v papuli zvierat'a po vytieraní octom hojili a nemnožili, je dôležité a potrebné ich po výtere natrieť máličko posoleným medom.

- Keby rany v papuli zvierat'a silno mokvali a ťažko by sa hojili, uvar dobre podre-
venú dubovú kôru vo vode, preced' ju a po vytieraní octom, vytri rany aj týmto
odvarom. Nezabudni rany na záver potriet' ešte aj posoleným medom.
- Okrem osolenej pitnej vody nepodávajú chorému zvierat'u nijaké liečivá.
- Aby sa zviera počas niekoľkodňovej hladovky bez prežúvania úplne nevysililo
a neľahlo, podávajú mu z múky zatrepanú a uvarenú polievku. Niekoľko razy
denne mu z tejto polievky v chladnom stave nalievaj po pol litri do pažeráka.
- Keď zviera začne prežúvať, nedávajú mu hneď suché krmivo, aby sa mu nezahoje-
né rany v papuli nezjatrili. Najlepšie je mu podať zelené kapustné, cviklové, ale-
bo pasternákové listy, alebo iné zelené krmivo.

O bolenj a hogenj Rán na nohách (o liečbe krívačky)

- Ak chceš, aby sa táto choroba tvojmu zdravému dobytku vyhla a choré zvieratá
aby sa čím skôr uzdravili, tak ich vyhánaj niekoľko razy cez deň do tečúcej vody
a nechaj ich v nej stáť čo najdlhšie. Keď nie je potok nablízku, tak im nohy umý-
vaj studenou vodou, najmä v suchom, teplom počasí, keď sú podmienky na šíre-
nie sa choroby priaznivé.
- Keď tieto úkony na zdravom zvierati zanedbáš a choroba sa začne prejavovať,
nemeškaj, vyžeň zviera do potoka, nechaj ho tam dlho stáť, alebo aspoň mu umý-
vaj nohy studenou vodou. Zmierniš týmto priebeh choroby. Keď zviera vyjde
z potoka, natri mu spodné časti nôh hrubou vrstvou pripravenej zemnej či v peci
vypálenej hliny s ľadovým octom. Spôsob prípravy hlineného obkladu: kúp v le-
kární zopár lotov (1 lot = asi 13 g) octanu olovnatého, zmiešaj 1 lot s holbou
(holba = 1/2 l) studenej vody. Týmto bielym roztokom rozpracuj hlinu, natri hru-
bo nohy zvierat'a, hlinu oviaž handrou. Keď tento hlinooctový obklad vyschne,
vytrvalo ho polievaj tým octovým roztokom, aby bol stále mokrý. Pozor, tá voda
s ľadovým octom sa nesmie použiť na vytieranie papule zvierat'a, je veľmi škod-
livá, aj pre ľudí. Prázdnu nádobu od roztoku, aj riady, ktoré si pri natieraní na ko-
žu použil, vyumývaj dreveným popolom, rozpusteným vo vode.
- Keby sa napriek obkladom objavili medzi paznachtami pľuzgieri či rany, a tie by
mokvali, polievaj ich priamo týmto octovým roztokom. Ten bezpečne ničí aj prí-
padné červy, ktoré sa medzi paznechtami usadzujú.
- Aby sa výlučky z mokvajúcich pľuzgierov a rán nedostali pod paznechty, je dô-
ležité, aby si ostrým nožom orezal všetky odchlípené, poškodené časti rohoviny
paznechtov, aby boli hladké a zdravé. V opačnom prípade by hrozilo, že celá roho-
vina zhnije a odpadne. Po ošetrení paznechtov ich polej roztokom ľadového octu.
- Proti tejto chorobe sa okrem soľných lizov nijaké liečivá nepodávajú.

V Rimavskej Sobote, dňa 12. septembra 1788

Peter Madáč, Doktor Stoličný

ZÁVEROM

Desaťročia, ba stáročia chýbali Slovákom vlastné dejiny, vlastná štátnosť a iden-
tita. Ani sme ich veľmi neľahdali, boli sme voči našej histórii príliš ľahostajní. Za
ten čas, čo sme našu historiografickú povinnosť zanedbávali, históriu z nášho národ-
ného i profesijného pohľadu objektívne nezdokumentovali, zmapovali ju iní. Asimi-
lovali naše národné i profesijné veterinárskomedicínske dejiny do svojich dejín a to
nie iba čiastočne, ale totálne. Týka sa to najmä obdobia 18. až 20. storočia.

Aj viaceré osobnosti slovenskej veterinárskej profesie a stavu, pôsobiace a vy-
tvárajúce nedocenené vedecké, pedagogické, literárne, publicistické, organizačné,
legislatívne, spoločenské a iné hodnoty, ktoré majú byť trvalým majetkom, cenným
pokladom nášho národa, svedčiacom o kultúrnej vyspelosti Slovákov, si ako dedič-
stvo privlastnili susedia. Táto historiografická deformácia a dezinformácia je zakot-
vená v encyklopédiách, bibliografických slovníkoch aj učebniciach. V nich sú takmer
všetky osobnosti veterinárskej medicíny európskeho formátu, pôvodom zo Sloven-
ska, či rodom Slováci, pôsobiaci v 16. až 20. storočí, na území feudálneho Uhorska,
považovaní za súčasť kultúrneho klenotu dejín susedného národa.

Pamätná tabuľa v rodnej obci Petra Madáča

Členovia Komisie histórie veterinárskej medicíny pri Inštitúte vzdelávania veteri-
nárnych lekárov v Košiciach, na čele s riaditeľom MVDr. Jozefom Pokorným, sa
od r. 2000 snažia tento, slovenskému veterinárstvu nesvedčiaci a nedôstojný stav as-
poň čiastočne a postupne naprávať. V rámci edície „Historia medicinae veterineri-
ae“ spracovali a zdokumentovali už vyše dvadsať historických a biografických
spisov, vrátane aj o osobnostiach slovenského veterinárstva vo feudálnom Uhorsku.

Osobnosť MUDr. Petra Madáča, stoličného lekára Malohontu a Gemera, fyzikusa, zakladateľa a organizátora verejného zdravotníctva a osnovateľa (autora) prvej legislatívnoprávnej normy, týkajúcej sa veterinárnych ochranných opatrení proti šíreniu sa nebezpečnej nákazy hovädzieho dobytku - slintačky a krívačky, ako aj návodov a odporúčaní na liečbu nakazených zvierat v r. 1877 schválených a platných na celom území Uhorska, si spracovanie a vydanie samostatnej publikácie zaslúhuje. Tobôž, že svojím životom, odbornosťou, spisovou tvorbou, stavovskou čťou a národnou uvedomelosťou hrdo a dôstojne reprezentoval lekársky i zverolekársky stav ako príslušník slovenského rodu, pôvodcom z Gemera a jemu najmilšej obce, rodnej Veľkej Polomy.

POĎAKOVANIE

Nosnú tematiku tejto publikácie som historiograficky spracoval na základe vzácnych pôvodných informačných prameňov, písomných i obrazových dokumentácií. Väčšinu z nich mi veľmi ochotne poskytli, alebo ich zaobstaranie aj zo zahraničia sprostredkovali jednotliví pracovníci úradov, archívov, knižníc a inštitúcií. Menovite Ján Chanas, Dana Červenáková - Obecný úrad a Obecná knižnica v Gemerskej Polome, Ing. Silvia Oravcová - ŠA Košice, pobočka Rožňava, Jaroslav Štuller - ŠA Banská Bystrica, pobočka Rimavská Sobota, Mgr. Iveta Kyseľová - Gemerská knižnica P. Dobšinského v Rožňave, Ružena Magdolenová - Slovenská národná knižnica v Martine, Múzeum a archív IVVL v Košiciach - riaditeľ MVDr. Jozef Pokorný. Administratívnu a technickú pomoc mi poskytli Martina Boldišová a Viktória Jurínová z Rožňavy. Všetkým menovaným spolupracovníkom vyslovujem vďaku za ich ochotu a čas.

Zvláštne poďakovanie vyslovujem prekladateľkám súhrnov do anglického a nemeckého jazyka, aj starogermánskych textov do slovenčiny, Mgr. Anne Buricovej a Jaroslave Lamošovej z SOŠ v Turanoch a Mgr. Soni Némethovej z Gymnázia P. J. Šafárika v Rožňave.

Pánom lektorom ďakujem za cenné rady a pripomienky, ako aj za korektné posúdenie tohto spisu.

Podstatnú morálnu, technickú i poradenskú pomoc, ako aj sprostredkovanie návštevy Bibliografického oddelenia SNK v Martine mi poskytla dcéra, Mgr. Štefánia Šarkányová, ktorej som mimoriadne povďačný. Napokon, úprimná vďaka patrí riaditeľovi IVVL, MVDr. Jozefovi Pokornému za zredigovanie a pohotové vydanie tohto spisu, ako 22. publikácie v rámci edície IVVL „História medicinae veterinariae“.

SUMMARY

Veterinary medicine in the Middle Ages had no scientific basis. There was lack of veterinary education. There were several figures in Europe who paid attention to the empirical scrutiny of animal body organs functions and they had processed the results of their research and practical knowledge into the written form. The authors of the professional veterinary literature were mainly Jordanus Ruffus with his work „De animalibus“ and „De medicinae aequorum“ (1250), and at the beginning of Modern times it was Carlo Ruini with his masterpiece „Anatomia del cavallo infinita e suoi remedii“.

At the turn of Central and Modern times, Slovaks also had their representatives among veterinary surgeons and publicists. The most famous one was Ján Žamboký-Sambucus from Trnava. He was the author of 196 page file about horse medicine, called „Publico vegetii viri illustris Mullomedicina ex tribuari vetustissime varietate adiecta“. (1574)

Higher degree of professional health education started to develop in the second half of the 18th century. The first school was founded by French imperial army officer Cloude Bourgelat (1712-1779) in Lyon in 1762. He was a lawyer and mounted expert. In 1766 he founded second school in Alfort. Graduates of these schools, who were coming from Western European countries, based other higher veterinary schools in their homelands - in Vienna (1766), in Prague (1784), in Pest (1787), in Krakow (1804), in Lvov (1806) and many more. These schools were soon reformed to the Universities of Veterinary Medicine.

Veterinary medicine, at that time, could be studied at Medical faculties of some Universities. Departments of Veterinary medicine started to develop in 1775 at Medical faculty of Vienna University, in 1784 in Prague, in 1787 in Pest, in 1804 in Krakow, in 1806 in Lvov etc. Doctors - graduates of extended study of 9 veterinary medicine disciplines, obtained in addition to a medical degree and title MUDr. also a title „fyzikus“. It entitled them to undertake the duties of the official physician as well as of the veterinary surgeon.

The establishment of the Veterinary Departments in Medical faculties of Universities in the Austrian Empire, respectively, in feudal Hungary, and also a significant educational and organizational achievements are credited with famous Slovak veterinary experts. They were: MUDr. Pavol Adámi from Beluša. He was appointed on 4th March 1775 by Empress Maria Theresa as a full professor of Veterinary medicine at the Medical school of University in Vienna. He was a founder, professor and dean of Medical faculty of University in Krakow. He was engaged in research of cattle plague and methodology of defeating this disease.

MUDr. et Mgr. Vet. Roman Brunkala from Orava. The Emperor and King Franz appointed him in 1820 as a university professor and a head of the veterinary depart-

ment of the University Medical School in Budapest. He worked successfully only for a year, then in 1821 he died suddenly.

MUDr. et Mgr. Vet. Alajos (Ludovít) Szabó from Nededá, Galanta District. He was appointed as a director of Veterinary Institute in Pest in 1853. He served for 22 years. He published research results in the field of diseases of livestock and domestic animals. His well-known piece, called „Besnost, alebo psí bes“ was published in 1851 also in Slovak language. Prof. MUDr. et MVDr. František Hutýra from Spišské Podhradie. Thanks to him the reform of vocational teaching of Veterinary medicine took place. Emperor and King Francis II appointed him as the first rector of the Hungarian Royal Veterinary College in Budapest since 1899.

Prof. MUDr. et MVDr. Jozef Marek from Horná Streda nad Váhom. In cooperation with Professor Hutýra they published number of scientific pieces from the Department of Veterinary Internal Medicine, which were translated into several foreign languages, they made Hungarian higher education famous worldwide.

An important fyzikus, doctor and veterinary surgeon of Gemer territory with his seat in Rimavská was Slovak, MUDr. Peter Madáč from Poloma.

He was born on 28th February 1729 in Poloma (nowadays Gemerská Poloma, Rožňava district). He attended primary schools in his native village, then in Vyšná Slaná and Štítňik. Then he attended secondary schools in Kežmarok and Debrecin, where he took his school leaving exams. Peter Madáč was supposed to fulfil his parents' wishes, who were poor farmers, to study theology and become an Evangelical pastor. He decided for the University in Breslau. During his studies, under the influence of cognitive science, mainly medicine and pharmacy, he violated the promise given to parents and fully devoted himself to the study of medical disciplines. From Breslau he transferred to the Medical school of the University of Wittenberg, where, thanks to many Maecenas, professors and friends, 41 years old Peter Madáč was graduated for a doctor of medicine on 24th August 1770. Madáč after his excellent studies, marked by wars, hunger, cold, lack of money, degrading small earnings and other hardships, and after drawing up ambitious thesis on the regeneration of blood vessels, he done his final state examinations with distinction.

MUDr. Peter Madáč came back to his homeland, home to Poloma with excellent doctor's reputation.

He began his practice in Štítňik, then he continued in Rožňava and Liptovský Svätý Mikuláš. He got married in 1773 to Mária Križárová from Štítňik. They had 13 children, 8 of them had died.

MUDr. Peter Madáč had to acknowledge his Medical degree, obtained in foreign Wittenberg, at home - in Hungary. After drawing of his second thesis about context of chemicals in the human body and after its defence before the Scientific Council of the Royal Hungarian Medical School of the University in Trnava, he was appointed as a doctor - fyzikus of Gemer territory, with his seat in Rimavská Sobota. He died there on 24th November 1805, at the age of 77.

MUDr. Peter Madáč was, in the field of medicine, devoted to issues of public health. He was the author of several pilot projects and programmes of accoucheuses and medical staff's vocational education, the methodology of spreading medical enlightenment, implementation of individual care and responsibility for somebody's own health, prevention programs, especially for the prophylaxis and legislating measures to combat the disease. He is considered to be the founder of public health-care in Hungary in 18th century.

We also have to mention the field of veterinary medicine. MUDr. Peter Madáč made history as the first author of veterinary protective measures against the unrestricted proliferation of dangerous infection of foot-and-mouth disease of cattle, which had appeared in the autumn of 1778 in the village Nagy Szlabos (Slavošovce) and expanded to the whole Gemer. The diseases legislation, prepared by MUDr. Peter Madáč, including guidelines and recommendations for the treatment of animals was approved by the royal place Incumbent Board in Budapest in November 1788 with effect for the whole territory of Hungary.

MUDr. Peter Madáč from Poloma rightly belongs to the gallery of celebrities - the Slovaks, who contributed to the development of veterinary medicine in feudal Hungary during 18th and 19th century.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Veterinärmedizin im Mittelalter hatte keine wissenschaftlichen Gründe. Es fehlte ein tierärztliches Schulwesen. Dem empirischen Forschen der Funktionen der körperlichen Tierorgane widmeten sich in Europa einige Persönlichkeiten, die die Ergebnisse ihres Forschens und praktischer Kenntnisse auch schriftlich erarbeiteten. Autoren der fachlichen Veterinärliteratur waren vor allem Jordanus Ruffus mit den Werken „De animalibus“ und „De medicinae aequorum“ (1250) und am Anfang der Neuzeit Carlo Ruini mit seinem ausgezeichneten Werk „Anatomia del cavallo infinita e suoi remedii“.

Um die Wende des Mittelalters und der Neuzeit hatten auch die Slowaken in den Reihen der Tierheiler-Forscher und Publizisten ihre Vertreter. Der bekannteste war Ján Žamboký-Sambucus aus Trnava. Er war Autor der 196-seitigen Schrift über die Pferdemedizin „Publico vegetii viri illustris Mullomedicina ex tribuari vetustissime varietate adiecta“. (1574)

Das Fachveterinärschulwesen der höheren Stufe entstand erst in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Die erste Schule gründete im Jahre 1762 in Lyon der französische Offizier der kaiserlichen Armee Cloude Bourgelat (1712 - 1779). Er war Jurist und Kenner der Hippologie. Auch die zweite gründete er im Jahr 1766 in Alfort. Die Absolventen dieser Schulen, die aus den westeuropäischen Ländern stammten, gründeten weitere höhere tierärztliche Schulen in ihren Ländern. In Wien im J. 1766, in Prag im J. 1784, in Pest im J. 1787, in Krakow im J. 1804, in Lvov im J. 1806 u.a. Diese Schulen wurden bald in die Universitäten der Veterinärmedizin reformiert.

Die Veterinärmedizin konnte man auch an den medizinischen Fakultäten einiger Universitäten studieren. Lehrstühle der Veterinärmedizin wurden im Jahr 1775 an der Medizinischen Fakultät der Wiener Universität, im J. 1784 in Prag, im J. 1787 in Pest, im J. 1804 in Krakow, im J. 1806 in Lvov usw. gebildet. Die Ärzte - Absolventen des um 9 Disziplinen erweiterten Studiums der Veterinärmedizin erwarben außer dem Arztdiplom und dem Titel MUDr. Auch den Titel „Physikus“. Der berechnigte sie das Amt des behördlichen Komitarsarztes und auch Tierarztes zu vertreten.

Um die Gründung der tierärztlichen Lehrstühle an den medizinischen Fakultäten der Universitäten in Österreich, bzw. im feudalen Ungarn, sowie auch um die bedeutenden pädagogischen und organisatorischen Erfolge hatten große Verdienste berühmte slowakische tierärztliche Fachleute. Zu denen gehörten:

MUDr. Pavol Adámi aus Beluša. Am 4. März 1775 ernannte ihn die Herrscherin Maria Theresia zum ordentlichen Professor der Veterinärmedizin an der Medizinischen Fakultät der Wiener Universität. In den Jahren 1804 bis 1810 wirkte er als Gründer, Professor und Dekan der Medizinischen Fakultät der Universität in Krakow. Er befasste sich mit der Forschung der Rinderpest und der Methodik der Bewältigung dieser Seuche.

MUDr. et Mgr. Vet. Roman Brunkala aus Orava. Kaiser und König Franz II. ernannte ihn im J. 1820 zum Universitätsprofessor und Vorsteher des Tierarztlehrstuhles der Medizinischen Fakultät der Universität in Pest. Erfolgreich wirkte er nur ein Jahr lang, im J. 1821 starb er plötzlich.

MUDr. et Mgr. Vet. Alajos (Ludovít) Szabó aus Neded, Kreis Galanta. Im J. 1853 wurde er zum Direktor des Tierärztlichen Institutes in Pest ernannt. Dieses Amt bekleidete er 22 Jahre lang. Die Forschungsergebnisse aus dem Bereich der Ansteckung der Wirtschafts- und Haustiere publizierte er. Bekannt ist seine Schrift „Tollwut oder Hundswut“, die er im J. 1851 auch in der slowakischen Sprache herausbrachte.

Prof. MUDr. et MVDr. František Hutýra aus Spišské Podhradie. Er machte sich um die Reform der Fachausbildung der Veterinärmedizin verdient. Vom J. 1899 ernannte ihn der Kaiser und König Franz II. zum ersten Rektor der Ungarischen Königlichen Veterinärhochschule in Pest.

Prof. MUDr. et MVDr. Jozef Marek aus Horná Streda nad Váhom. In der Zusammenarbeit mit dem Professor Hutýra machten sie sich und auch die Ungarische Tierärztliche Hochschule mit den wissenschaftlichen Werken aus dem Bereich der internen Veterinärmedizin, die in mehrere Weltsprachen übersetzt wurden, in der ganzen Welt bekannt.

Bedeutsamer Physikus, Komitatsarzt und Tierarzt der Gemerer Gespanschaft mit dem Sitz in Rimavská Sobota war der Slowake MUDr. Peter Madáč aus Poloma.

Er wurde am 28. Februar 1729 in Poloma (jetzt Gemerská Poloma, Kreis Rožňava) geboren. Die Grundschulen absolvierte er in seinem Geburtsort in Vyšná Slaná und in Štítnik. Die Mittelschulen besuchte er in Kežmarok (Käsmark), Levoča (Leutschau) und Debrecin, wo er das Abitur ablegte. Peter Madáč sollte den Wunsch seiner Eltern, armen Bauern, erfüllen - Theologie zu studieren und ev. Pfarrer werden. Er entschied sich für die Universität in Wroclaw. Während des Studiums unter dem Erkenntniseinfluss der Naturwissenschaften, besonders der Medizin und Pharmazie, brach er das Versprechen, das er seinen Eltern gab, und widmete sich voll dem Studium der ärztlichen Fächer. Aus Wroclaw übertritt er an die Medizinische Fakultät der Universität in Wittenberg, wo dank mehreren Gönnern, Professoren und Freunden der 41-jährige Peter Madáč am 24. August 1770 zum Arzt der Medizin promoviert wurde. MUDr. Madáč legte nach einem exzellenten Studium, das durch die Kriege, Hunger, Kälte, Geldmangel, erniedrigten kleinen Verdiensten und anderen Plagen gekennzeichnet war, nach dem Erarbeiten einer anspruchsvollen Dissertation über die Regeneration der Gefäße, die Abschlussprüfung mit Auszeichnung ab.

MUDr. Peter Madáč kehrte in die Heimat nach Poloma mit einem hervorragenden Ruf des Arztes zurück. Mit der Praxis begann er in Štítnik, kurz danach in Rožňava und in Liptovský Sv. Mikuláš. Im J. 1773 heiratete er Mária Križárová aus Štítnik. Sie hatten zusammen 13 Kinder, 8 davon starben. Den Arztdiplom, den er im ausländischen Wittenberg gewann, musste MUDr. Peter Madáč auf der Heima-

terde, also in Ungarn, nostrifizieren. Nach dem Erarbeiten der zweiten Dissertation über den Zusammenhang der chemischen Elemente im menschlichen Körper und nach ihrer Verteidigung vor dem wissenschaftlichen Rat der Ungarischen Königlichen Medizinischen Fakultät der Universität in Trnava, wurde MUDr. Peter Madáč am 12. Februar 1774 zum Komitatsarzt - Physikus der Gemerer Gespanschaft mit dem Sitz in Rimavská Sobota ernannt. Dort starb er auch am 24. November 1805 im Alter von 77 Jahren.

MUDr. Peter Madáč widmete sich im Bereich der Humanmedizin der Problematik des öffentlichen Gesundheitswesens. Er war Autor mehrerer Pilotprojekte und Programme der Fachausbildung der Hebammen und des Sanitätspersonals, der Methodik der Ausbreitung der Gesundheitsaufklärung, Einführung der individuellen Fürsorge und Verantwortlichkeit für die eigene Gesundheit, Präventivprogramme, Prophylaxe und besonders der legislativen Bearbeitung der Maßnahmen zur Ansteckungsbewältigung. Madáč wird als Gründer des öffentlichen Gesundheitswesens im 18. Jahrhundert in Ungarn betrachtet.

Im Bereich der Veterinärmedizin schrieb sich MUDr. Peter Madáč in der Funktion als Komitatsphysikus in die Geschichte als Autor der ersten Veterinärchutzmaßnahmen gegen einer unbegrenzten Ansteckungsverbreitung der Maul- und Klauenseuche des Rindviehs, die im Herbst 1778 in der Gemeinde Nagy Szlabos (Slavošovce) auftauchte und sich im ganzen Gemer verbreitete, ein. Die von Madáč erarbeitete Gegenseuchelegislative, einschließlich der Anleitungen und Empfehlungen zur Tierheilung, genehmigte der Königliche Statthalterrat in Pest im November 1788 mit der Gültigkeit für das ganze Gebiet Ungarns.

MUDr. Peter Madáč aus Poloma gehört mit Recht in die Galerie der berühmten Persönlichkeiten - Slowaken, die sich um die Entwicklung der Veterinärmedizin im feudalen Ungarn im 18. und 19. Jahrhundert verdienten.

LITERATÚRA A OSTATNÉ PRAMENE

- Augustínová, E.: Peter Madáč - zakladateľ verejného zdravotníctva, Knížnica, roč. 10, č. 8/2009, str. 54-55
- Bakesová, M.: Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu, Bratislava, 1973
Bibliografický slovník 6 zväzkový
- Csillag, I.: Adatok Madács Péter jobbagy orvos életrajzához, Orvosi Hetilap, 1964, č. 2, str. 85-87
- Feješ, J.: Spomienka na Petra Madácsa, Banská Bystrica, 1807, MS Knížnica Martin, 1959, K 2357
- Fried, K.: Vývoj výučby veterinárstva v Uhorsku vo vzťahu k Slovensku, 4. Desať-ročnica VŠV v Košiciach, 1989, str. 133-172
- György, T.: Az állatorvostudományi kar története 1770-1935, Budapest, 1936
- Husár, L. a kol.: Od veterinárnych spolkov po Komoru veterinárnych lekárov Slovenskej republiky, KVLSR Bratislava, 2009
- Chanas, J. a kol.: Gemerská Poloma, vyd. obec Gemerská Poloma, 31 str.
- Chanas, J. a kol.: Galéria rodákov, Polomské noviny, roč. X., č. 3/2005, str. 7
- Jantošovič, J. a kol.: Prof. MUDr. Pavol Adámi (1736-1814), IVVL Košice, 2000
- Jantošovič, J. a kol.: Prof. Dr. František Hutýra, IVVL Košice, 2000
- Jantošovič, J. a kol.: Prof. Dr. Jozef Marek, IVVL Košice, 2000
- Jantošovič, J. a kol.: História veterinárskeho školstva, IVVL Košice, 2006
- Jantošovič, J. a kol.: Významné osobnosti veterinárskej medicíny, IVVL Košice, 2004
- Klimeková, A.: Životné osudy Petra Madáča (1729-1805), Knížnica, roč. 10, č. 8/2009, str. 52-54
- Komorová, K.: Peter Madáč a jeho práce, Knížnica, roč. 10, č. 8/2009, 54-55
- Kóssa, J. Bibliographia medicinae veterinariae Hungarica 1472-1904, Magyar országos állatorvos-egyesület, Budapest, 1904
- Kováčová, M.: Peter Madáč, SNN č. 10/2009, str. 10
- Liška, E.: Peter Madáč-lekár a vedec, Zora Gemera I/1964
- Madáč, P.: Sprawa o Bolenj ust a Nohbolenj rožnýho statku a gehu hogenj, SNK Martin, Bibliograf. odd.
- Novotný, Böhm, R.: 50 let Vysokého veterinárního učení v Brne, VŠV Brno, 1968
- Polomské noviny: Peter Madáč, roč. 1. č. 3/1996, str. 2, roč. 4, č. 1/Galéria rodákov, Peter Madáč
- Rippa, B. K.: K histórii medicíny na Slovensku, Bratislava 1956
- Šindlár, J.: Stručné dějiny veterinární medicíny, VaFU Brno, 2005
- Vach, M.: Přehled dějin veterinární medicíny, KVO Pardubice, 1967
- Wikipédia: Madács Péter élete, munkái (Internet, 2012)

Pôvod obrazovej dokumentácie

- Archívy: IVVL Košice, ŠA Košice - pobočka Rožňava, SNK Martin, OÚ Gemerská Poloma
- Kóssa, J.: Bibliographia medicinae veterinariae Hungarica
- Havliš, M., Malena, M.: Veterinární péče v českých zemích
Encyklopédia Slovenska I.-VI.
- Internet
- Fried, K.: IV. desaťročnica VŠV Košice
50 rokov VŠV Košice
- Príručný slovník náučný I.-IV.
- Šindlár, J.: Stručné dějiny veterinární medicíny

O OBCI GEMERSKÁ POLOMA

Milí čitatelia,

predstavujem Vám našu obec Gemerská Poloma, ktorá svojou rozlohou 5 700 ha a počtom obyvateľov 2 060 patrí medzi najväčšie obce v regióne Horného Gemera. Počiatky existencie našej obce siahajú do 13. storočia Poloma až do konca 16. storočia patrila plešiveckým Bebekovcom a to od jej založenia, pretože na pozemkoch týchto zemepánov aj vznikla. Neskôršie sa dostala do vlastníctva Andrássovovcov a keďže pomery na jeho panstve boli veľmi zlé nastalo veľmi ťažké obdobie sociálneho útlaku pre našich predkov.

Polomčania sa zaoberali poľnohospodárstvom a pastierstvom, pálením dreveného uhlia, spracovaním dreva a hlavne furmančením, ktoré malo veľmi dobré podmienky pre svoju existenciu. Totiž, cez náš chotár prechádzala dôležitá obchodná cesta po ktorej sa vozila soľ z poľských baní až na Balkán. Za obcou dodnes stojí prístavný hostinec - álaš - kde povozníci oddychovali, občerstvili sa a prípadne prepriahli svoje záprahy. Teraz je v ňom zriadená pálenica. Poloma sa od svojho založenia rýchlo rozvíjala. Dôkazom je aj skutočnosť, že v roku 1470 vznikajú vedľa seba dve samostatné obce Nižná a Vyšná Poloma. Neskôršie nachádzame tieto dve obce už pod názvom Veľká a Malá Poloma a tak existovali vyše 400 rokov. 1. januára 1958 sa tieto dve obce zlúčili a vznikla terajšia Gemerská Poloma.

V súčasnosti obec patrí podľa územnosprávneho členenia do Rožňavského okresu, ktorý je súčasťou Košického kraja.

Územie obce je z hľadiska morfológického členenia Slovenska súčasťou subprovincie vnútorných Západných Karpát a patrí do oblasti Slovenského rudohoria, do horského celku Volovské vrchy.

Nadmorská výška obce je 342 m. n. m (stred). Chotár sa rozprestiera na čiastkovom povodí rieky Slanej, jej prítokmi na území obce su Dolinský potok, Kolesársky potok a Súlovský potok, ktorého voda podľa BSK 5 patrí do I. čistotnej triedy. S obcou susedia na západ Henckovce, na východe Betliar. Klimaticky obec patrí do miernej teplej, vlhkej oblasti, matogeograficky do chladnej horskej klímy. Severná časť chotára je nižšia hornatina na silikátovom substráte s hnedými nenasýtenými pôdami, s bukovým lesom, kde môžeme vyčleniť bukové kvetnaté lesy podhorské, bukové a jedľové kvetnaté a bukovovo kyslomilné horské lesy, ktoré patriak najzachovalejším prirodzeným spoločenstvám. Vo vyšších častiach prechádzajú do jedľových a jedľovo-smrekových lesov.

Nie je možné prejsť obcou bez povšimnutia si stavieb, ktoré sa môžu pýšiť storočnou kultúrou, predstavovanou dodnes nielen duchovným ale aj mimoriadnym hmotným dokladom.

Medzi najstaršie zachované stavby patrí evanjelický kostol ako klasicistická tolerančná stavba z roku 1784, neskôr doplnená pseudorománskou-gotickou vežou.

Rímsko-katolícky kostol barokovo-klasicistická stavba z r. 1802 je zasvätený sv. Jozefovi.

Ned'aleko obce sa nachádza technická pamiatka zvaná Huta. Bola projektovaná v roku 1760 v Banskej Štiavnici. Zachovala si podstatnú stavebnú časť - zatiaľ najstaršieho murovaného objektu medenej huty z 18. storočia. Po ukončení taviacich prác sa prebudovali vnútorné priestory na zájazdový hostinec, nakoľko v jej blízkosti viedla stará obchodná cesta.

Zvonica v býv. Malej Polome s klasicistickou úpravou pôvodne stále pri kostole, ktorý počas náboženských bojov v 16-17. st. zanikol.

Nad obcou v smere na Spišskú Novú Ves stojí pamätník venovaný obetiam tragickej leteckej havárie, pri ktorej v noci 16. októbra 1944 zahynulo 18 vojakov.

Našu obec preslávili rodáci, ktorí Gemerskú Polomu zviditeľnili ďaleko za hranicami obce, okresu ba i Slovenska, tak im právom prináleží všeobecná úcta.

K týmto osobnostiam môžeme smelo priradiť aj Petra Madáča. Náš rodák Peter Madáč v nás zanechal vzor temperamentného muža a veľkého lekára, ktorý svoj život mal nádhorne usporiadaný, podriadený rozumu a viere. Kým žil dokázal, že nie lichotenie, nie popud ale rozumná úvaha, hlas verejnosti v ktorej žil, mu prisúdili poctu dobrého muža, veľkého lekára.

Sme hrdí na nášho rodáka a pri tejto príležitosti mi nedá nespomenúť ďalšieho nášho rodáka, ktorému patrí osobitné miesto, štúrovskému básnikovi, filozofovi a historikovi Petrovi Kellnerovi Hostinskému (6.1.1823 Veľká Poloma - 10.8.1873 Rimavská Sobota), ktorý je autorom prvej vedeckej práce o našom národnom symbole, o symbole dvojitého kríža, ktorá vyšla v roku 1867 pod názvom „K dejopisu hárbu slovenského“ Skúma tu byzantský pôvod symbolu a už od jeho príchodu na Veľkú Moravu ho považuje za symbol slovenského národa. Kellner konštatuje, že Slováci ho prijali pri svojom krste, a skutočnosť, že ho uhorskí panovníci používali vedľa iných znamení, je pre Kellnera svedectvom, že slovenský národ bol v minulosti uznávaný za osobitný národ a že jeho erb mal čestné miesto medzi znameniami iných národov Uhorska. Kellnerovi, nášmu rodákovi, nik nemôže uprieť vrúcnosť ani prvenstvo medzi slovenskými heraldickými prácami.

23. január 1945 sa stal slávnym dňom oslobodenia našej obce vojakmi IV. rumunskej armády. Už na druhý deň sa začal pracovný ruch, ktorý neutícha ani do dnes. Obyvatelia Malej a Veľkej Polomy začali meniť obraz svojich obcí. Najnaliehavejšou úlohou bolo zavedenie elektriny, s ktorou sa započalo v r. 1948, v roku 1951 sa ukutočnila inštalácia miestneho rozhlasu a do r. 1960 sa vybudovali dva kultúrne domy.

Koncom r. 1948 bolo založené JRD a v r. 1960 sa zlúčilo s Betliarom, Henckovcami a neskôršie s Nižnou Slanou a vzniklo spoločné JRD so sídlom v Gemerskej Polome, ktoré takto hospodári i dnes.

Boli vybudované moderné nákupné strediska. Zriadené je zdravotné stredisko, v ktorom sa nachádzajú ambulancia stomatológa, praktického lekára pre dospelých, lekára pre deti.

V kronike obce i v „kronike“ pamäti Polomčanov stojí výrazne čierne na bielom, že od nástupu Jána Chanas do funkcie predsedu MNV v roku 1986, ktorý je i dnes starostom obce, sa Gemerská Poloma začala intenzívne rozvíjať. Pod jeho vedením sa v roku 1987-1999 plynofikovala obec. V roku 1986 sa začal budovať v Dom smútku v bývalej Veľkej Polome, ktorý bol za 13 mesiacov postavený a kolaudovaný.

Dňa 23. januára 1994 na počesť oslobodenia obce, bola daná do užívania viacúčelová budova, v ktorej na prízemí je priestor pre hasičov a na poschodí obecný úrad a matrika. Zlepšili sa podmienky pre hasičov, kde v garáži je cisternové hasičské auto a v súčasnosti na poschodí je veľmi pekná a počtom kníh rozsiahla obecná knižnica. V bývalej Malej Polome bol v roku 1998 kolaudovaný Dom smútku.

V roku 2006 bola otvorená novopostavená lekáreň, ktorá je situovaná v areáli zdravotného strediska. Na námestí SNP bola zrekonštruovaná budova obecného úradu, spoločenská sála a v podkroví je v prevádzke Garni hotel.

Z európskych fondov sa v našej obci zrekonštruovala montovaná materská škola, a vznikla tak pekná moderná dvojtriedna materská škola. Taktiež bola realizovaná v ZŠ rekonštrukcia budovy, kde sa vymenili okná, budova sa zateplila, urobila sa nová omietka a pristavila sa kotolňa na drevnú štiepku.

V súčasnosti prebieha rekonštrukcia verejného priestranstva, počas ktorej park pred školou dostal novú tvár - pribudli dláždené chodníky, lavičky, osvetlenie, vytvorilo sa detské ihrisko tribúna a vybudovali sa chodníky vedľa miestnych komunikácií.

V obci bolo objavené veľké ložisko mastenca európskeho významu pod hrebeňom Slovenského rudohoria a novovybudovaná baňa na „zelenej lúke“, ktorá je od obce vzdialená cca 5 km je prvou v strednej Európe. Celkovo sa náchádza v podzemí 1,6 milióna mastenca, teda na niekoľko desiatok rokov. Mastenec by sa mal predávať v krajinách strednej a východnej Európy. Jeho využitie by malo byť uplatnené v papierenskom, chemickom, farmaceutickom a automobilovom priemysle.

Historickou udalosťou pre našu obec je podpísanie zmluvy v roku 2012 s Úradom vlády SR o výstavbe kanalizácie a čistiarne odpadových vôd a následne v marci 2014 jej realizácia ktorá potrvá 24 mesiacov.

Veľmi ma teší, že naša obec žije bohatým kultúrnym a spoločenským životom. Od roku 1959 pracuje v našej obci Zbor pre občianske záležitosti, ktorý má 13 stálych členov. Fólklór v obci začala šíriť folklórna skupina Rozkvet, ktorá vznikla v roku 1971. V roku 1976 sa zúčastnili natáčania dokumentárneho filmu „Polomská svadba“ Súčasná folklórna skupina „Dolína“ vznikla v roku 1997 a v roku 2003 získala najvyššie ocenenie Laureát celoslovenskej súťaže folklórnych skupín. Vydali CD Orije Janík orie, a Mám ja lúčku a Zborník polomských piesní.

Matica slovenská v Gemerskej Polome začala svoju činnosť na zakladajúcej schôdzi 26.1.1997, následne vznikol Matičný spevokol Svornosť pod vedením Mgr. Rudolfa Hanuštiaka. Zbierku polomských ľudových piesní pod názvom „Povedz že mi milá, milenká“ pokrstili 17.4.1999. Autormi tejto knihy su manželka Hanuštiakoví, ktorí sa roky zaoberajú zbieraním a znotovaním ľudových piesní.

V obci aktívne pracuje Miestna organizácia Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, ktorá má v súčasnosti 52 členov. Základná organizácia Slovenského zväzu telesne postihnutých má v súčasnosti 80 členov a vznikla na ustanovujúcej schôdzi 21.3.2003. Klub dôchodcov patrí so 110 členmi medzi najväčšie organizácie v obci, vznikol na zakladajúcej schôdzi dňa 26. marca 1992. Poľovnícke združenie Turecká bolo založené v roku 1957 členmi sú poľovníci z Gemerskej Polomy a Betliara. Pozemkové spoločenstvo obnovilo svoju činnosť v rokoch 1991 a 1992. Vzniklo pozemkové spoločenstvo, ktoré bolo zaregistrované 19.8.1992 pod názvom „Združenie urbarialistov a pasienkárov, Gemerská Poloma. Organizácia hasičov v obci bola založená v roku 1923 a zo začiatku mala 18. členov. V súčasnosti má sídlo v Hasičskej zbrojnici a vlastní cisternové hasičské auto a motorové striekačky.

Telovýchovná organizácia vznikla v roku 1928, v súčasnosti futbal hrajú žiaci a dorastenci v okresnej súťaži a mužstvo dospelých účinkuje v VI. Lige košicko-gemerskej skupine. Stolní tenisti začínali ako krúžok stolného tenisu, neskoršie si založili klub. V súčasnosti hrajú dorastenci krajské majstrovstvo, dospelí hrajú IV. ligu spiško-gemerskú skupinu a okresné majstrovstvo. Občianske združenie Flamengo Plus je neziskovou organizáciou a vzniklo v roku 2003. Má za sebou niekoľko úspešných aktivít, ktoré sa každoročne opakovali (Polomský ples, Veľká letná Flamengo show, Vianočný koncert). Priatelia turistiky sa pravidelne stretávajú na tradičných obecných výstupoch na Moch a na Košariská. Obec od r. 1996 vydáva Polomské noviny, ktoré vychádzajú každý štvrťrok. V celoslovenskej súťaži Miestne noviny v roku 2004 získali 2. miesto V roku 2012 obec vydala v náklade 500 ks Slovník nárečových slov, výrazov, viet, krátkych próz, básní a spomienok.

Obec, ktorá vyrástla na sútoku Súlovského potoka a rieky Slaná sa dnes stala modernou obcou, ktorá býva centrom mnohých kultúrnych, spoločenských a športových podujatí Horného Gemera.

Želám všetkým, ktorí našu obec navštívia, aby nikdy na ňu nezabudli a rozprávali o nej svojim známym a blízkym. Mojím spoluobčanom prajem, aby v obci, v ktorej sa mnohí narodili, dnes žijú, nežijú v spokojnosti a v zdraví sme sa stretávali deň čo deň.

*Ján Chanas
starosta obce Gemerská Poloma*

**Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov v Košiciach
vydal vo svojej edícii HISTORIA MEDICINAE VETERINARIAE
v rokoch 2000-2013 tieto publikácie:**

1. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J., Kozák N., Filo Š.: *Prof. MUDr. Pavol Ádami (1736-1814)*, 35 str., 2000
2. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J.: *Prof. Dr. František Hutýra*, 27 str., 2000
3. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J., Kozák M.: *Prof. Dr. Jozef Marek*, 330 str., 2000
4. Ján Feješ: *História tľmenia žrebčej nákazy (duriny) na Slovensku po druhej svetovej vojne*, 36 str., 2000
5. Ladislav Husár: *Organizačný a štrukturálny vývoj slovenského veterinárstva v rokoch 1945-1960*, 141 str., 2000
6. Ladislav Husár: *Slovenské veterinárstvo v rokoch 1939-1945*, 177 str., 2001
7. Ján Feješ: *MVDr. Pavol Opluštil, magistrátny veterinárny radca*, 44 str., 2002
8. Jozef Pokorný a kol.: *Prvé celoštátne stretnutie veterinárnych lekárov - seniorov nad 70 rokov 20. - 21. júna 2002 v Košiciach*, 44 str., 2002
Účasť veterinárnych lekárov - seniorov na pokrokovom vývoji Slovenského veterinárstva v rokoch 1945-1990
9. Július Molnár: *História veterinárstva okresu Trnava*, 325 str., 2002
10. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J., Kozák M.: *Významné osobnosti veterinárskej medicíny*, 108 str., 2004
11. Husár L., Pokorný J.: *História postgraduálneho vzdelávania veterinárnych lekárov na Slovensku*, 177 str., 2005
12. Husár L., Pokorný J.: *Konská nemocnica vo Veľkej Ide v rokoch 1915-1918*, 28 str., 2006
13. Jantošovič J., Kozák M., Slosiarik J., Pokorný J., Vrabec V.: *História veterinárskeho školstva*, str. 34, 2006
14. Pokorný J. a kol.: *Druhé celoštátne stretnutie veterinárnych lekárov - seniorov nad 70 rokov*, str. 46, 2007
50. výročie započatia tľmenia a 40. výročie ukončenia likvidácie tuberkulózy hovädzieho dobytku na území Slovenskej republiky v rokoch 1957-1967
15. Husár L., Pokorný J.: *50. výročie Inštitútu vzdelávania veterinárnych lekárov v Košiciach*, str. 202, 2008
16. Molnár, J.: *Alexander Kotlán, život a dielo*, str. 47, 2008
17. Molnár, J.: *Veda na dlhé trate..., život a dielo Františka Nižnánskeho, 1911-1967*, str. 200, 2008
18. Ladislav Husár: *Prvé samostatné veterinárske organizácie v Československej re-*

publike Krajské a Okresné veterinárne zariadenia v roku 1960, 50. výročie, str. 76, 2010

19. Ján Feješ: *Veselo aj vážne zo života zverolekára*, str. 100, 2010
20. Pokorný J. a kol.: *Tretie celoštátne stretnutie veterinárnych lekárov - seniorov nad 70 rokov*, str. 68, 2012
Slovenská veterinárska historiografia, podiel veterinárnych lekárov - seniorov, na jej spracovaní a publikovaní.
21. Ladislav Husár: *Miesto a význam Slovenskej spoločnosti veterinárnych lekárov v dejinách spolkov*, str. 160, 2013
22. Ladislav Husár: *Chýreční Slováci v dejinách veterinárstva feudálneho Uhorska. Peter Madáč z Veľkej Polomy*, str. 60, 2013

Uvedené publikácie si môžete objednať na adrese:

**IVVL
Cesta pod Hradovou 13/A
041 77 Košice**

ivvl@ivvl.sk

